

**UCHWAŁA NR XLVI/426/23
RADY GMINY ŁOMŻA**

z dnia 28 czerwca 2023 r.

w sprawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Łomża na lata 2023 – 2026

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) Rada Gminy Łomża, po uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwala, co następuje:

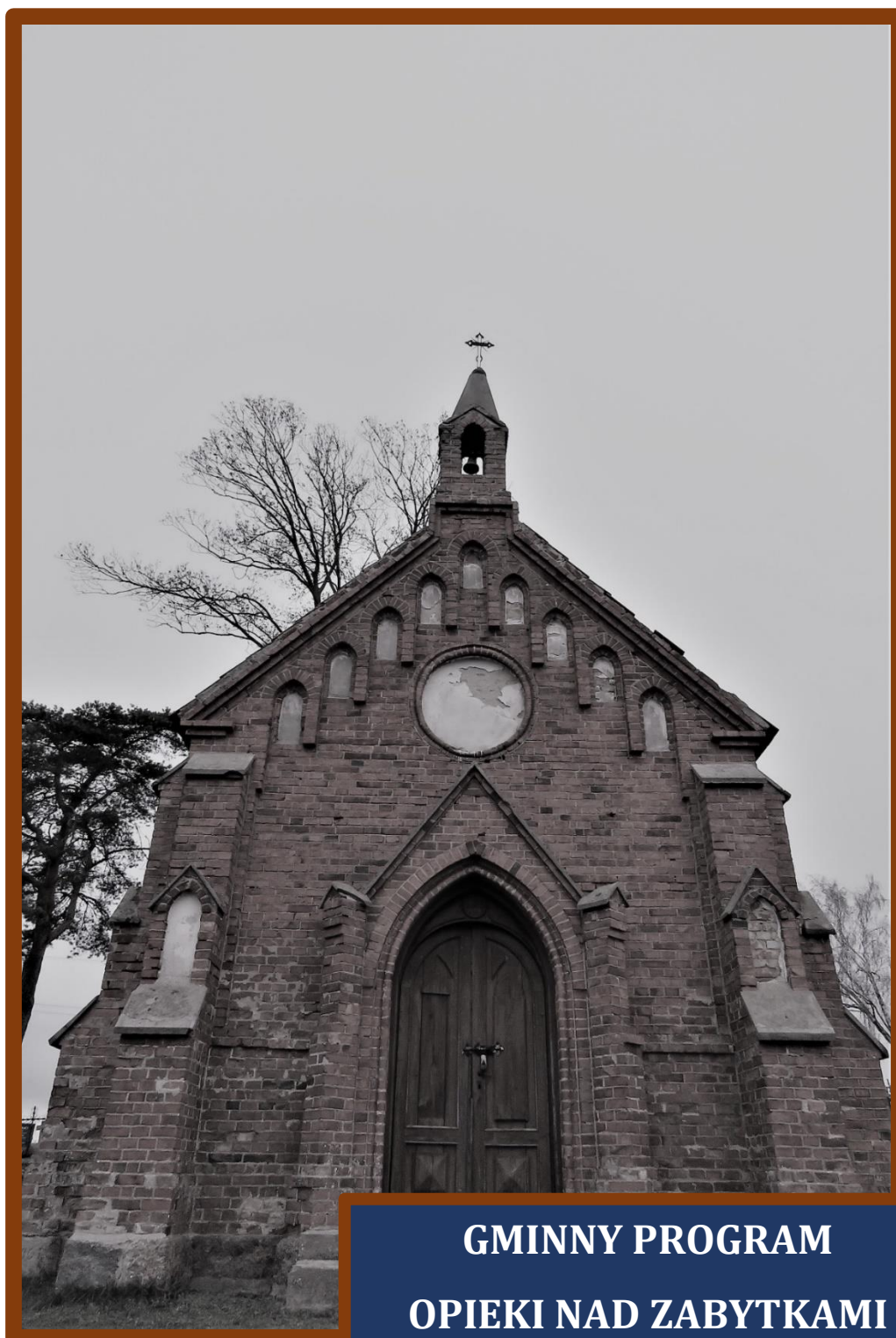
§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Łomża na lata 2023– 2026 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady

Sławomir Zacharczyk

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY ŁOMŻA NA LATA
2023-2026**

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku	6
3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	6
3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym	15
3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami	15
3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane	16
3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych	17
3.7. Inne akty prawne	17
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	19
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa	26
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	35
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	35
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu	40
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	47
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	51
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	53
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	63
7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami	65
7.1. Priorytety programu opieki	65
7.2. Kierunki działań programu opieki	66
7.3. Zadania programu opieki	67
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	70
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	72
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	74
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	93

Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Łomża objętych ochroną przez wpis do rejestru zabytków	94
Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Łomża	95
Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Łomży	97

1. Wstęp

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Łomża na lata 2023-2026 jest określenie i planowanie kierunków działań inicjowanych i podejmowanych przez władze gminy w zakresie ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego występującego w jego granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Najistotniejszą przesłanką uzasadniającą powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy oraz upowszechnienie wiedzy o nim wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, poczynawszy od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program jest drugim dokumentem tego rodzaju opracowanym dla gminy Łomża. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2023-2026 podejmowane będą zarówno działania określane jako „miękkie”, tj. o charakterze nie inwestycyjnym jak też prace renowacyjne obiektów będących własnością gminy. Celem działań zaplanowanych w niniejszym programie jest przede wszystkim promocja gminy i jego dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Łomża na lata 2023 - 2026 jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.:

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,

- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
  - 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
  - 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
  - 4. składowania lub magazynowania odpadów.
2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania

przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciężące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;

- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia; 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Art. 31.

1a. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

- 1) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo
- 2) roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny.

3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2018 r. poz. 1609).

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;

- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).
2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.
3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.
4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.
5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:
- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
  - 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
  - 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.
6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.
7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.
8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).
2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.
3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionego przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami reguluje m.in. zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra

właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska,
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę,
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami",

- obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 marca 2016 r. w sprawie uznawania praktyki zawodowej do wykonywania zawodów konserwatora zabytków ruchomych, konserwatora zabytków nieruchomych, konserwatora zabytkowej zieleni oraz archeologa.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów – pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P. z 2019 r., poz. 808). Wygasa z końcem dnia: 31 grudnia 2022 r.¹

Przyjęto w nim następujące cele, priorytety i kierunki działania:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

1.1.1. Zadanie: Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. W ramach tego zadania planuje się, oprócz aktualizacji materiałów szkoleniowych wypracowanych w ramach realizacji Programu 2014–2017, w tym podręcznika stosowanego w szkoleniach z zarządzania dziedzictwem dla gmin „Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”, przygotowanie dodatkowych materiałów informacyjnych dla samorządów. Kolejnym działaniem będzie organizacja szkoleń

z zarządzania dziedzictwem, na które zapraszani będą przedstawiciele władz samorządowych. Ostatnim przewidzianym działaniem będą przeprowadzone w 2022 r. badania ewaluacyjne, sprawdzające wpływ szkoleń na lokalne podejmowanie działań związanych z zarządzaniem dziedzictwem przez władze gmin i lokalnych liderów.

1.1.2. Zadanie: Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym realizowane będzie przez rozbudowę portalu internetowego <http://samorząd.nid.pl>, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji na temat dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości jego wykorzystania dla dobra gminy z uwzględnieniem problematyki dostępności dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami.

1.1.3. Zadanie: Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach będzie realizowane w ramach czterech kierunków interwencji. W ramach pierwszego kierunku interwencji planuje się stworzenie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych. Drugim kierunkiem interwencji będzie pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych gmin prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego. Trzecim kierunkiem interwencji będzie

---

¹ W czasie opracowywania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Łomża na lata 2023-2026 nie został ogłoszony ani przyjęty krajowy program opieki nad zabytkami na lata 2023-2026, w związku z czym, przytaczamy założenia programu obowiązującego w latach 2019-2022.

wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji lub zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji przez wspólne przeprowadzenie procesu identyfikacji dziedzictwa, szacowanie jego wartości i wskazanie właściwych sposobów jego ochrony i zagospodarowania w procesach rewitalizacyjnych. Czwartym kierunkiem interwencji będzie konkurs „Twój dom – dialog z tradycją”, z myślą o wsparciu procesów harmonijnego rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego. Celem konkursu będzie znalezienie i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa. Projekt konkursowy ma być przygotowany dla co najmniej trzech województw. Przed 2018 r. pilotażowy konkurs został z powodzeniem zrealizowany w województwie warmińsko-mazurskim.

1.1.4. W ramach zadania: Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrożenie programu opieki nad zabytkami planuje się opracowanie założeń, a następnie coroczną organizację konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Celem jest promocja i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny

Kierunek działania 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

1.2.1. W ramach zadania: Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich planuje się realizację nowej formuły programu stałych szkoleń pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków, ich delegatur oraz przedstawicieli samorządowych służb konserwatorskich. Szkolenie dedykowane będzie przede wszystkim osobom rozpoczynającym pracę w administracji konserwatorskiej, służąc im w zdobyciu niezbędnej wiedzy z wybranych obszarów tematycznych. W dalszej kolejności szkolenie to adresowane będzie do pozostałych pracowników służb konserwatorskich oraz do pracowników Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Szczegółowy zakres tematyczny szkoleń będzie ustalany na bieżąco w oparciu o zgłaszane zapotrzebowanie. W szczególności nacisk położony będzie na wprowadzane zmiany w zakresie prawa ochrony zabytków lub postępowania administracyjnego, mające wpływ na pracę organów ochrony zabytków, z uwzględnieniem wybranych szczegółowych zagadnień prawnych dotyczących prawa ochrony zabytków lub stosowania procedur administracyjnych na poziomie zaawansowanym, a także w zakresie opracowanych i wdrażanych do stosowania zaleceń i wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków dotyczących postępowania konserwatorskiego.

1.2.2. W ramach zadania: Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich planuje się kontynuację niezrealizowanego w całości kierunku działania nr 3 „Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków

zgodnie z obowiązującą doktryną konserwatorską” celu szczegółowego nr 1 „Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce” realizowanego w ramach Programu 2014–2017. Uzupełnieniem, niezrealizowanego w Programie 2014–2017 kierunku działań, będzie opracowanie standardów dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.

1.2.3. W ramach realizacji zadania: Wsparcie działań dokumentacyjnych zespołu zabytkowego planuje się działania prowadzone w trzech aspektach. Pierwszym jest wypracowanie zaleceń dotyczących waloryzacji zabytków i dokumentacji wartości zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz włączenie do zbioru kart ewidencyjnych informacji o wartościach i ich materialnych nośnikach dla wybranych zabytków. Priorytetową kategorią objętą działaniem byłyby zabytki techniki. Drugim aspektem zadania jest kontynuacja kierunku działania nr 1 „Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków przez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach” celu szczegółowego nr 2 „Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków” realizowanego w ramach Programu 2014–2017. Planowane jest zawarcie umów pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a wszystkimi wojewódzkimi urzędami ochrony zabytków określającymi zasady i wzajemne zobowiązania w zakresie współtworzenia cyfrowego repozytorium dokumentacji rejestru zabytków – obejmującego zabytki nieruchome, ruchome oraz archeologiczne. Na poziomie technicznym niezbędnym elementem współpracy jest współtworzenie przez wojewódzkich konserwatorów zabytków treści zawartych w bazie danych zarządzanych za pomocą aplikacji Narodowego Instytutu Dziedzictwa ScanManager. Następnie planuje się umożliwienie i nawiązanie stałej, sformalizowanej współpracy wojewódzkich konserwatorów zabytków z Narodowym Instytutem Dziedzictwa w zakresie prowadzenia geoportalu.

Trzecim aspektem zadania jest uzupełnienie i ujednolicenie systemów ewidencyjnych zabytków archeologicznych oraz wzmocnienie ochrony i opieki nad nimi.

1.2.4. W ramach realizacji zadania: Powołanie Centrum Architektury Drewnianej planuje się pozyskanie nieruchomości na siedzibę Centrum Architektury Drewnianej, remont, modelowo przeprowadzoną konserwację oraz adaptację na potrzeby biurowe. W ramach centrum zostanie zorganizowany punkt kontaktowy wspierający opiekunów architektury i budownictwa drewnianego we właściwej opiece nad tym wymagającym szczególnej troski zasobem zabytkowym. Działalność centrum będzie koncentrować się na opracowywaniu i szerokim udostępnianiu poradników i podręczników dobrych praktyk dla właścicieli i opiekunów zabytków architektury oraz budownictwa drewnianego, organizowaniu szkoleń dla właścicieli oraz kursów rzemiosła tradycyjnego podnoszących kompetencje rzemieślników w zakresie zapewniającym właściwą konserwację zabytków drewnianych, z uwzględnieniem regionalnej specyfiki technik rzemieślniczych oraz konstrukcji architektury drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1.1. W ramach zadania: Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy) planuje się stworzenie i wdrożenie internetowej bazy wiedzy standardów, zaleceń i wytycznych konserwatorskich dotyczących działań i prac przy różnych kategoriach zabytków. Zadanie obejmie upowszechnienie standardów dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami. Planuje się także opracowywanie materiałów informacyjnych promujących stosowanie wytycznych i standardów postępowania konserwatorskiego wśród właścicieli zabytków, inwestorów i wykonawców prac przy zabytkach. Zadanie jest merytorycznie i czasowo uzależnione od realizacji zadania 1.2.2.

Kierunek działania 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

2.2.1. W ramach zadania: Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje planuje się:

a) szkolenia dla policjantów z zakresu przeciwdziałania przestępstwom przeciwko zabytkom, we współpracy z wyspecjalizowanymi instytucjami kultury zajmującymi się ochroną dziedzictwa kulturowego,

b) realizację we wszystkich województwach, w porozumieniu z komendami wojewódzkimi policji, z wykorzystaniem organizacji pozarządowych współpracujących z komendami policji, wojewódzkich urzędów ochrony zabytków oraz wyspecjalizowanych instytucji kultury, projektu rejestracji zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, przez wykonanie aktualnej dokumentacji fotograficznej, znakowanie przy pomocy dostępnych środków technicznych, a także weryfikację wiedzy o zabytkach znajdującej się w zasobach wojewódzkich konserwatorów zabytków ze stanem realnym w wybranych dwóch powiatach w każdym województwie w ciągu roku.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

3.1.1. W ramach zadania: Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami planuje się stworzenie profesjonalnego planu, identyfikującego najważniejsze grupy docelowe, a następnie przeprowadzenie kampanii budującej świadomość społeczną w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego i przywracania ładu przestrzennego oraz profilaktyki i ochrony dziedzictwa przed działaniami przestępczymi (m.in. wandalizmem, dewastacją, nielegalną rozbiórką zabytkowej architektury, grabieżą stanowisk archeologicznych, kradzieżą i przemytem zabytków ruchomych). W kampanii zostanie uwzględniona tematyka zwiększenia dostępności do zabytków dla osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami.

3.1.2. W ramach zadania: Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w celu zwiększenia świadomości potrzeby poznania i ochrony dziedzictwa kulturowego przez młode pokolenie, planowane jest poszerzenie działań podjętych w ramach Programu 2014–2017 przez tworzenie nowych, bardziej zróżnicowanych materiałów edukacyjnych dla szkół oraz prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla młodzieży.

Kierunek działania 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

3.2.1. Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego skierowany będzie do podmiotów należących do społeczeństwa obywatelskiego. Program będzie wspierać proces identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także sprzyjać społecznemu zaangażowaniu w proces ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, w tym nad zabytkami. Efektem programu będzie także wzmacnianie kapitału społecznego, stanowiącego jeden z czynników rozwoju nowoczesnych społeczeństw obywatelskich, przez animowanie wspólnego działania różnych lokalnych interesariuszy na rzecz szerokiego społecznego rozpoznania i zachowania dobra wspólnego, jakim jest dziedzictwo kulturowe i związane z nim wartości.

Program dotacyjny w ramach Programu 2019–2022 uwzględniać będzie dotychczasowe doświadczenia w zakresie wspierania wolontariatu w obszarze dziedzictwa kulturowego, mając na celu zapewnienie, po okresie pilotażowym, stabilnych i bardziej zróżnicowanych mechanizmów finansowania.

4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020² (dokumenty wyznaczające kierunki polskiej polityki kulturalnej)

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004–2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. W 2005 roku MKiDN przygotowało uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego

---

² Do czasu opracowania niniejszego programu nie pojawiła się aktualizacja dokumentu.

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie: 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków. W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku.

Celami częściowymi Działania 1.1 są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- zrównoważone urynkowanie zabytków,

• wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki. Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne. W ramach działania formułowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą odznaczać się znaczącym wpływem ekonomicznym na rozwój regionalny, w tym przyczyniać się do wzrostu dochodów i zwiększać ilość miejsc pracy. Program wymienia projekty:

- Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, którego głównym celem jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do funduszy strukturalnych.
- Program „Promesa Ministra Kultury”, którego celem jest dofinansowanie wkładu własnego beneficjentów do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych. Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce.

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Działanie: 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. Działanie będzie realizowane poprzez:

- podnoszenie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków;
- powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu, zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów;

- promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizację społeczności wiejskich.
- Działanie: 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturalnego przed nielegalnym wywozem, wwozem i przewozem przez granice.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Program ten jest zgodny z Narodowym Planem Rozwoju oraz z Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na Lata 2014-2017. Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego” jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa podlaskiego

Dokument ten jest w przygotowaniu.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego został uchwalonym przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r. Wskazuje on obowiązujące cele polityki przestrzennej, zasady ich realizacji oraz kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego. Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego dotyczą:

- zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń poprzez ochronę i rewaloryzację istniejących zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;
- uwzględnienia potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,

- harmonijnego współistnienia zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej,
- tworzenia warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary krajobrazu historyczno – kulturowo – przyrodniczego,
- priorytetu ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

W planie omówione zostały główne zasoby dziedzictwa kulturowego województwa. Zdiagnozowano również podstawowe problemy związane z jego ochroną:

1) Przemiany cywilizacyjno-kulturowe niekorzystnie wpływające na stan dziedzictwa, to w szczególności:

- a) wyludnianie wsi i zmiany w gospodarce rolnej powodujące zanikanie tradycyjnego krajobrazu kulturowego wiejskiego,
- b) nasilanie się lokalnego i ponadlokalnego ruchu kołowego na obszarach zabytkowych, skutkujące pogarszaniem stanu zabytkowej zabudowy i modernizacjami historycznych układów komunikacyjnych kosztem ich zabytkowych wartości,
- c) przekształcanie funkcjonalne historycznych centrów większych miast cechujące się: odpływem części mieszkańców na przedmieścia, przenoszeniem handlu do centrów handlowych, „zamieraniem” części przestrzeni publicznych poza godzinami pracy urzędów i banków oraz starzeniem i pauperyzacją mieszkańców, zaś w mniejszych miastach zanikaniem drobnego handlu przy historycznych rynkach z powodu budowy na przedmieściach sklepów wielkopowierzchniowych, prowadzącym do deprecjacji i degradacji zabytkowych układów urbanistycznych,
- d) agresywna komunikacja wizualna (szyldy, reklamy, bilbordy itd.) powodująca dezintegrację miejskiego krajobrazu, w tym obszarów zabytkowych,
- e) redukowanie znaczenia dziedzictwa kulturowego do roli atrakcji turystycznej skutkujące tendencją do nadmiernego „uatrakcyjniania”, a jednocześnie do standaryzacji przestrzeni staromiejskich i zabytków, bez zrozumienia dla ich swoistości.

2) Niesprawność procesów administracyjno-regulacyjnych służących ochronie dziedzictwa, w tym:

- a) brak zainteresowania ze strony samorządów tworzeniem parków kulturowych,
- b) niedostatek planów miejscowych zapewniających ochronę przestrzeni kulturowej, przy presji inwestorów o niskiej świadomości znaczenia ochrony dziedzictwa kulturowego, skutkujący inwestycjami zacierającymi autentyczność zabytków oraz ingerencją w tradycyjne funkcje i relacje przestrzenne układów zabytkowych i krajobrazu kulturowego,

c) niedostateczna współpraca pomiędzy organami ochrony zabytków a organami administracji samorządowej (w tym m.in. w zakresie spójności gminnych i wojewódzkiej ewidencji zabytków, czemu zresztą nie sprzyjają zmieniające się i nie do końca jasne regulacje prawne, oraz przestrzegania obowiązku i trybu uzgodnień),

d) ograniczone i nazbyt pragmatyczne podejście do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z krajobrazem kulturowym, a służącego zachowaniu jego tożsamości (historyczne nazwy, miejsc, miejscowości, ulic i placów, upamiętnianie postaci i wydarzeń historycznych).

Wiele uwagi autorzy planu poświęcili konieczności tworzenia parków kulturowych jako instrumentów ochrony miejsc i obszarów o wartościach wyjątkowych, nacechowanych bogactwem form krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, z zachowaną historyczną strukturą przestrzeni z zabytkami charakterystycznymi dla miejscowej wielokulturowej i wielonarodowościowej tradycji. Obszary o priorytetowych wartościach kulturowo-przyrodniczo-przestrzennych predestynowane do objęcia formą ochrony krajobrazu kulturowego – Parku Kulturowego – określi ustawowy audyt krajobrazowy. Ze wstępnej oceny wynika, że jako przedmiot takiej ochrony mogą być rozpatrywane:

- a) zespół osadniczo-obronny Szurpiły,
- b) Kanał Augustowski z otoczeniem,
- c) grodzisko wczesnośredniowieczne w Rajgrodzie,
- d) Grodzieński Rejon Umocniony,
- e) Twierdza Osowiec, Brzeski Rejon Umocniony, fortyfikacje odcinka „Osowiec”,
- f) zespół osad i grodzisk Wizna,
- g) Fort Piątница i kompleks osadniczy Starej Łomży,
- h) osada wielokulturowa Grądy-Woniecko,
- i) zespół zabudowy mieszkaniowej „Bojary” w Białymstoku,
- j) Kurowo, „Fort Koziołek”,
- k) osiedle kolejarskie w Łapach – Osse (27 budynków, ul. Kolejowa – Warszawska),
- l) wsie Soce, Trześcianka, Puchły (Kraina Otwartych Okiennic),
- m) wieś Plutycze,
- n) Forty Pozycji Granicznej.

W omawianym planie przyjęto następujące priorytety ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego oraz rekomendacje do uwzględnienia w dokumentach polityki przestrzennej i programach rozwoju gmin:

- 1) Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

- a) szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,
  - b) uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
  - c) harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,
  - d) tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,
  - e) priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
  - f) wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.
- 2) Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego, określonych w pkt 3.8.2.2. uwarunkowań, w tym:
- a) kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia,
  - b) kształtowanie form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej,
  - c) stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.
- 3) Zasady ochrony i rewaloryzacji obszarów zabytkowych, w tym:
- a) zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,
  - b) zapewnianie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,
  - c) twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,
  - d) lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,
  - e) eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
  - f) harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych,

- g) poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;
  - h) poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,
  - i) poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.
- 4) Zasady ochrony i utrzymania dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych, z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej, w tym:
- a) zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
  - b) obowiązek uzgadniania z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.
- 5) Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych, w tym:
- a) zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją,
  - b) obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerwania ich do czasu przebadania stanowiska,
  - c) ustalanie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania,
  - d) wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględneho zachowania, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych, oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.
- 6) Zasady tworzenia wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:
- a) kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo-rekreacyjnej,
  - b) interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych,
  - c) wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego – stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo- rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy,

- d) rozmieszczanie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,
  - e) stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych,
  - f) harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).
- Kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego

1) Integracja działań społeczno-gospodarczych dla opieki nad zabytkami, w tym:

a) opracowywanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych terenów z zasobami zabytkowymi, zwłaszcza historycznych miejskich, przemysłowych i powojсковych, w tym, między innymi, wdrożenie projektów rewitalizacji:

- zabytkowego, XVI-wiecznego Rynku Miejskiego w Knyszynie,
- XVIII-wiecznego Ogrodu Branickich oraz zabytkowego parku Planty,
- centrów miast oraz innych obszarów zdegradowanych w Łomży i Suwałkach,
- centrum miasta w Grajewie wraz z zabytkowym dworcem PKP,
- starego rynku w Kolnie,
- centrum miasta Zambrowa,

b) opracowywanie i realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystujących miejscowe tradycje i zasoby zabytkowe,

c) przygotowywanie ofert na najlepsze zagospodarowanie i użytkowanie publicznych obiektów zabytkowych, służące zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. na inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastrukturę turystyczną),

d) wspieranie inicjatyw wykorzystujących obiekty zabytkowe do tradycyjnych form działalności gospodarczej, w tym rolnictwa ekologicznego i tradycyjnego przetwórstwa oraz reaktywacja ginących zawodów,

e) wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwłaszcza turystycznej, wykorzystującej miejscowe tradycje, w tym, między innymi, wdrożenia projektów:

- „Szlaku Wodnego im. Króla Stefana Batorego”,
- budowy infrastruktury turystycznej i zagospodarowania Szlaku Wodnego na odcinku miasta Nowogród,
- rekonstrukcji grodzisk jaćwieskich na ziemiach polskich,

f) propagowanie zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych, zwłaszcza w obszarach kulturowych.

2) Konserwacja i adaptacja zabytków, obejmujące:

a) wspieranie zagospodarowania terenów przemysłowych, powojkowych i zdegradowanych poprzez nadanie im nowych funkcji, z priorytetem obiektów zabytkowych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, poprzedzone opracowaniem programów rewitalizacji, między innymi w Białymstoku:

- kompleksu powojkowego „Węglówka” m.in. na cele Muzeum Pamięci Sybiru,
- obiektu byłej elektrowni na cele ekspozycyjne.

b) wspieranie zagospodarowania, konserwacji i adaptacji (w tym rewitalizacji, rewaloryzacji i ekspozycji) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem, także archeologicznych, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz projektów trans-granicznych, w tym:

- remontu w Teatrze Dramatycznym im. Aleksandra Węgierki w Białymstoku,
- remontu dworku w Grabowie i stworzenie w nim centrum kultury i wypoczynku,
- konserwacji i remontu zabytku wpisanego do rejestru jako „Pozostałości Zespołu Pałacowego w Dowspudzie”,

c) wspieranie kompleksowych programów konserwatorskich ochrony zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscach ich pierwotnej lokalizacji, w tym:

- projektu modernizacji i rozwoju infrastruktury dziedzictwa kulturowego dla potrzeb edukacji regionalnej w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, obejmującego między innymi: budowę centralnego magazynu zbiorów, modernizację obiektów ekspozycyjnych, restaurację budynków i budowli zabytkowych, rewitalizację parku przypałacowego,

d) przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,

e) wspieranie renowacji i konserwacji małej architektury, w tym sakralnej oraz miejsc pamięci i martyrologii,

f) wspieranie budowy, odbudowy i renowacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami,

g) unowocześnianie infrastruktury technicznej oraz poprawę estetyki obiektów zabytkowych, w tym wdrożenie projektów:

- rewaloryzacji zabytków Muzeum w Tykocinie (synagogi i Domu Talmudycznego) oraz odbudowy kramnic,
- rewaloryzacji kompleksu pałacowo-parkowego Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszczy.

3) Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych, poprzez:

a) wspieranie konserwacji, rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy, obszarów fortyfikacji i budowli obronnych,

obiektów archeologicznych mających własną formę przestrzenną, w tym, między innymi, projektów rewitalizacji:

- miasta Zambrów (zespół koszar),
  - Fortu II „Zarzecznego” Twierdzy Osowiec,
  - b) sukcesywną realizację iluminacji zabytków,
  - c) propagowanie wykorzystywania tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazów,
  - d) wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwa ekologicznego, tradycyjnych technik budownictwa, rzemiosła i przetwórstwa, zwłaszcza w obszarach priorytetowych krajobrazu kulturowego,
  - e) tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych oraz wytyczanie szlaków kulturowo-historycznych w celu promowania walorów kulturowych województwa (pkt 3.8.3.3),
  - f) ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, przede wszystkim na obszarach o zachowanych regionalnych cechach krajobrazu kulturowego, w tym: budowę arterii ekologicznohistorycznej „Natura i historia Doliny Narwi” w gminach Nowogród i Zbójna, oraz Parku Kulturowego Korycin – Milewszczyzna, g) rozwój systemu ścieżek edukacyjnych przyrodniczo-kulturowych, między innymi poprzez wspieranie realizacji projektów:
    - przebudowy 35 km Carskiej Drogi przebiegającej przez BPN na odcinku Strękowa Góra – Osowiec, jako edukacyjnej trasy przyrodniczo-krajobrazowej,
    - budowy ścieżki rowerowej na odcinku Tykocin – Krypno – Knyszyn,
  - h) wspieranie poprawy standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego w centrach miast i wsi przez, między innymi, spowolnienie lub eliminację ruchu samochodowego, racjonalizację gospodarki odpadami, modernizację i rozbudowę sieci kanalizacyjnych, energetycznych, teleinformatycznych i „cichej” infrastruktury ulicznej.
- 4) Przechowywanie zbiorów zabytków, ich ekspozycja i udostępnianie Zwiększenie możliwości gromadzenia zbiorów zabytków ruchomych i poprawa jakości ich przechowywania, ekspozycji i udostępniania może nastąpić w wyniku:
- a) budowy i remontów obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów, umożliwiających nowoczesne sposoby ich opracowywania i przechowywania, w tym:
    - zaplecza magazynowego oraz powierzchni wystawienniczych etnograficzno- archeologicznych Muzeum Podlaskiego,
    - nowoczesnego Muzeum Historycznego w Białymstoku,
    - II etapu Muzeum Wigier,

- „Muzeum Hańczy” – odbudowa młyna wodnego na Czarnej Hańczy w Turtulu,
  - muzeum przyrodniczo-kulturowego BPN w Osowcu,
  - Muzeum Kanału Augustowskiego,
- b) modyfikacji i wdrażania elektronicznych technik udostępniania zbiorów,
- c) poprawy bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania, przez wprowadzenie nowoczesnych technik ochrony i zabezpieczeń.

4.2.3. Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku została uchwalona przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XVIII/213/2020 z dnia 27 kwietnia 2020 r. W odróżnieniu od poprzednio obowiązującego dokumentu, bieżąca strategia nie odnosi się do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym województwa poza ogólnymi nawiązaniem do zasobów którymi dysponuje region.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Łomża przyjęte zostało uchwałą nr XLII/383/23 Rady Gminy Łomża z dnia 28 lutego 2023 r.

W studium zawarto zasady ochrony konserwatorskiej poszczególnych kategorii obiektów zabytkowych. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską, która polega na ich zachowaniu i konserwacji, wszelkie prace przy obiektach i na terenach zabytkowych oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone tylko za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Pozostałe obiekty ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków stanowią przedmiot zainteresowania konserwatorskiego, podlegają zachowaniu i ochronie. Prace przy tych obiektach winny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Rozbiórka budynku i wartościach kulturowych może być dokonana tylko w uzasadnionych przypadkach (bardzo zły stan zachowania) za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ochrona zabytkowych założeń dworsko-ogrodowych polega na:

- zachowaniu i restauracji dworu oraz zabudowy podworskiej,
- restauracji i rekonstrukcji elementów zabytkowych układu terenu: układ komunikacyjny, podział funkcjonalno-przestrzenny, osie kompozycyjne i widokowe, ciek i zbiorniki wodne,
- zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- usunięciu elementów zniekształcających kompozycję zieleni (np. samosiewy) i odtworzeniu elementów zniszczonych (uzupełnienie nasadzeń),
- zakazie lokalizowania na terenie założenia i w jego otoczeniu inwestycji o charakterze uciążliwym - mogącym przyczynić się do zniszczenia zabytku, a także obiektów zasłaniających widok na zabytek, czy też dysharmonizujących z jego elementami,
- wszelkie prace przy zabytku oraz działalność inwestycyjna na jego terenie winne być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Cmentarze i mogiły historyczne

Ochrona cmentarzy i mogił historycznych polega na:

- wyłączeniu ich spod wszelkiej działalności inwestycyjnej, nie związanej z rewaloryzacją,
- zachowaniu i konserwacji historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy (nasypy, wały, układ alejowy, układ kwater i mogił),

- zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- zachowaniu i konserwacji zabytkowych nagrobków, krzyży oraz innych elementów małej architektury (ogrodzenia, bramy),
- usuwaniu elementów zniekształcających (np. samosiewy, wysypiska śmieci, wyrobiska),
- zakazie lokalizowania w ich bezpośrednim sąsiedztwie działalności o uciążliwym charakterze oraz obiektów zasłaniających widok na cmentarz, czy też dysharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z jego elementami.

Zabytki archeologiczne (stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków) objęte są ścisłą ochroną konserwatorską, która polega na zakazie prowadzenia na terenie zabytku wszelkiej działalności inwestycyjnej nie związanej z jego rewaloryzacją. Prace przy tych obiektach oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone tylko za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Stanowiska archeologiczne niewpisane do rejestru zabytków objęte są obserwacją archeologiczną. Wszelka działalność inwestycyjna na ich terenie może być prowadzona, po uprzednim uzgodnieniu jej ze służbą konserwatorską, pod nadzorem archeologiczno - konserwatorskim. W przypadku stwierdzenia reliktywów archeologicznych prace winny być przerwane, a teren udostępniony do badań archeologicznych, których wyniki zadecydują o możliwości ich kontynuowania.

W przypadku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego na terenach występowania stanowisk archeologicznych należy w w/w dokumencie ustalić ich ochronę wraz z zasadami ochrony.

Ochrona historycznych układów przestrzennych (urbanistycznych i ruralistycznych) polega na:

- zachowaniu historycznego rozplanowania układu wiejskiego i jego historycznych elementów (np: zespół kościoła, cmentarze, zespół dworski wraz z towarzyszącą im zielenią, krzyże i kapliczki przydrożne, wieś - ulicówka), historycznego układu komunikacyjnego i parcelacyjnego, a w szczególności przebiegu dróg w obecnych liniach rozgraniczających i zabudowy;
- zachowaniu otwartego charakteru historycznych placów targowych;
- kształtowaniu nowych elementów układu przestrzennego w dostosowaniu do historycznej kompozycji i dyspozycji funkcjonalno - przestrzennej układu oraz jego poszczególnych elementów;
- zachowaniu zbliżonej do historycznej skali układu;
- zachowaniu historycznych dominant wysokościowych, przestrzennych i architektonicznych (np. kościoła parafialnego i dzwonnicy, dworu)
- zachowaniu, restauracji i modernizacji technicznej zabudowy historycznej;
- dostosowaniu nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej wsi w zakresie sytuacji skali i bryły, oraz w nawiązywaniu do lokalnej tradycji budowlanej, przy lokalizacji nowych obiektów mieszkalnych i gospodarczych winna być zachowana tradycyjna dyspozycja funkcjonalno - przestrzenna zagrody;

- ochronie krajobrazu urządzonego i naturalnego związanego historycznie i przestrzennie z założeniem urbanistycznym i ruralistycznym, a także ekspozycji układu.

W ramach ochrony dóbr kultury i stanowisk archeologicznych zakłada się następujące kierunki:

- wprowadzanie do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego stosownych ustaleń uzgodnionych ze służbami ochrony zabytków,
- ustalanie sposobu postępowania (uzgodnionego ze służbami archeologicznymi) przy wyznaczaniu w miejscowych planach terenów ze stanowiskami archeologicznymi na cele budowlane,
- ustalenie obowiązku zawiadamiania służb archeologicznych o natrafieniu na obiekty nieznanego pochodzenia podczas prowadzenia prac ziemnych,
- współpraca pomiędzy właścicielami, władzami gminy i służbami ochrony zabytków w celu utrzymania obiektów w należyтым stanie i właściwego ich użytkowania.

Realizacja kierunków odbywać się będzie poprzez:

- spełnianie wymagań ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego na podstawie przepisów szczególnych,
- realizowanie ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- pomoc organizacyjna i finansowa właścicielom obiektów zabytkowych,
- przedstawienie do uzgodnienia służbom ochrony zabytków zakresu prac porządkowych na terenie zabytkowych cmentarzy.

5.1.2. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Prawo stanowi, że **w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków**, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/obiektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku.

Wykaz obowiązujących na terenie gminy Łomża miejscowych planów zagospodarowania
przestrzennego

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Kupiski Stare - tereny budownictwa mieszkaniowego jednorodzinnego, uchwała nr X/50/95 Rady Gminy Łomża z 29.08.1995 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego we wsi Siemień Nadrzeczny z przeznaczeniem pod lokalizację usług z zakresu gastronomii, handlu i kultury, uchwała nr XI/56/95 Rady Gminy Łomża z 29.08.1995 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XII/64/95 Rady Gminy Łomża z 22.11.1995 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XVI/95/96 Rady Gminy Łomża z 23.05.1996 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XVI/96/96 Rady Gminy Łomża z 23.05.1996 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXII/136/97 Rady Gminy Łomża z 24.06.1997 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXII/137/97 Rady Gminy Łomża z 24.06.1997 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXII/138/97 Rady Gminy Łomża z 24.06.1997 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXIV/157/97 Rady Gminy Łomża z 24.10.1997 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXIV/158/97 Rady Gminy Łomża z 24.10.1997 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXXI/203/98 Rady Gminy Łomża z 18.06.1998 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXXI/204/98 Rady Gminy Łomża z 18.06.1998 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXXI/205/98 Rady Gminy Łomża z 18.06.1998 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr V/29/99 Rady Gminy Łomża z 19.03.1999 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr IX/52/99 Rady Gminy Łomża z 13.08.1999 r.

- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr X/57/99 Rady Gminy Łomża z 29.10.1999 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr X/58/99 Rady Gminy Łomża z 29.10.1999 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XIII/71/99 Rady Gminy Łomża z 30.12.1999 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XVII/101/2000 Rady Gminy Łomża z 23.08.2000 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXIII/133/2001 Rady Gminy Łomża z 29.03.2001 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXV/147/2001 Rady Gminy Łomża z 29.05.2001 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXV/148/2001 Rady Gminy Łomża z 29.05.2001 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr I/4/02 Rady Gminy Łomża z 22.11.2002 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXXV/191/2002 Rady Gminy Łomża z 25.06.2002 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy, uchwała nr XXXV/192/2002 Rady Gminy Łomża z 25.06.2002 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego we wsi Siemień Nadrzeczny w części dotyczącej terenów mieszkaniowych, uchwała nr VIII/38/03 Rady Gminy Łomża z 23.06.2003 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Łomża w części dotyczącej obszaru położonego w obrębie wsi Kisiołki, uchwała nr XI/55/07 Rady Gminy Łomża z 28.09.2007 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Łomża w części dotyczącej obszaru położonego w obrębie wsi Stare Kupiski, uchwała nr XVI/84/08 Rady Gminy Łomża z 28.02.2008 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Łomża w części dotyczącej obszaru położonego w obrębie wsi Stare Kupiski, uchwała nr XVI/85/08 Rady Gminy Łomża z 28.02.2008 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego pomiędzy ulicami: Łomżyńską, Spokojną, Dworną i Krótką we wsi Stare Kupiski, uchwała nr XVI/86/08 Rady Gminy Łomża z 28.02.2008 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w części dotyczącej terenów położonych we wsi Siemień Rowy i części wsi Podgórze- Nr II, uchwała nr V/16/11 Rady Gminy Łomża z 31.01.2011 r.

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego odcinka trasy linii elektroenergetycznej 400kV Narew- Ostrołęka(docelowo Narew-Łomża 400kV oraz Łomża-Ostrołęka 2 x 400kV) na terenie gminy Łomża, uchwała nr XIX/105/12 Rady Gminy Łomża z 26.06.2012 r.
- Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Łomża w części dotyczącej terenów położonych we wsi Siemień Rowy i części wsi Podgórze- Nr 11, uchwała nr XXII/113/12 Rady Gminy Łomża z 10.09.2012 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego stacji transformatorowo- rozdzielczej GPZ „Łomża” 400/110 kV wraz z przyległym odcinkiem trasy linii elektroenergetycznej 400 kV Narew – Ostrołęka (docelowo Narew – Łomża 400 kV i Łomża - Ostrołęka 2 x 400 kV) oraz odcinka trasy linii elektroenergetycznej 400 kV Narew - Ostrołęka (docelowo Łomża - Ostrołęka 2 x 400 kV) na terenie gminy Łomża, położonego pomiędzy gminami Zambrów i Śniadowo, uchwała nr XXIII/118/12 Rady Gminy Łomża z 29.10.2012 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego odcinka trasy linii elektroenergetycznej 400 kV Ełk- Łomża na terenie gminy Łomża, uchwała nr XXXI/162/13 Rady Gminy Łomża z 29.05.2013 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Łomża w części dotyczącej terenów położonych na obszarach wsi Rybno i Pniewo, uchwała nr XXXIII/170/13 Rady Gminy Łomża z 17.07.2013 r.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu

5.2.1. Zarys historii gminy

Najwcześniejsze odkryte dotąd ślady działalności człowieka na terenie współczesnej gminy Łomża sięgają epoki kamienia oraz epoki brązu. Ówczesne grupy ludzkie zajmowały przede wszystkim suche, piaszczyste wyniesienia w dolinach rzek, z dobrym dostępem do zasobów środowiska naturalnego. Z terenu gminy znane są także ślady późniejszego zasiedlania, czego przykładem jest cmentarzysko ludności kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich odkryte pod Giełczynem. Największy skok rozwojowy tych okolic przypada jednak na wczesne średniowiecze. Z okresem tym wiążą się dwa ważne grodziska położone pod Starą Łomżą: Wzgórze św. Wawrzyńca oraz Góra Królowej Bony. Były to ośrodki osadnicze, które dały początek miejskim tradycjom Łomży.

W kolejnych wiekach zasiedlanie ziemi łomżyńskiej przebiegało wolniej. W XIV i XV wieku tereny te nadal miały charakter puszczański. Kolonizację spowalniały niezbyt sprzyjające warunki przyrodnicze, w tym wielkie zbiorowiska leśne i mało urodzajne gleby. W pierwszej połowie XV wieku, w czasach

zakończenie się pierwszego etapu formowania sieci osadniczej, pełnię praw miejskich otrzymały: Łomża (1418 r.), Nowogród (1434 r.) oraz Wizna (1435 r.).

W XIV i XV wieku założona została także część wsi położonych na terenie współczesnej gminy Łomża. Tereny, które później utworzyły Ziemię Łomżyńską, objął książę Siemowit III w roku 1355. Władali nią kolejno książęta mazowieccy. W pierwszej ćwierci XVI wieku wraz z Mazowszem przeszła pod panowanie Zygmunta Starego i wcielona została do Korony. Stała się częścią Województwa Mazowieckiego, jedną z jego dziesięciu ziem, najbardziej rozległą terytorialnie. Ziemie dzieliły się na powiaty. W skład Ziemi Łomżyńskiej wchodziły cztery powiaty- łomżyński, kolneński, zambrowski i ostrołęcki. Powiaty w dawnej Polsce nie stały się trwałym elementem układu państwowego i trudno je by uznać także za ogniwa samorządności. Co innego ziemie, małe regiony istniejące w tych samych granicach przez kilka wieków, z sejmikami i urzędnikami. Istniejące przez 400 lat do 1795 r. granice administracyjne Ziemi Łomżyńskiej ,ustąpiły miejsca nowemu podziałowi narzuconemu przez zaborców. Po ostatnim rozbiórce Polski Mazowsze i większa część Podlasia zostały zajęte przez Prusy, które utworzyły z tych ziem departament białostocki. Po 1807 r. i utworzeniu Księstwa Warszawskiego, Łomża stała się stolicą departamentu. W wyniku ustaleń Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. całość ziem włączono do zaboru rosyjskiego. Nowy podział administracyjny wyznaczył Łomży rolę siedziby obwodu wchodzącego w skład województwa augustowskiego, później guberni augustowskiej, a od 1867 roku stolicę guberni łomżyńskiej i jednocześnie jednego z ośmiu powiatów. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., w 1919 r. tereny te weszły w skład woj. białostockiego, a Łomża spadła do rzędu miast powiatowych. Znaczącą datą w historii Łomży jest rok 1925, kiedy stała się stolicą Diecezji Łomżyńskiej. W przededniu II wojny światowej, w kwietniu 1939 Łomża wraz z powiatem została włączona do województwa warszawskiego. Od 1945r. powiat łomżyński był w województwie białostockim. Z dniem 1 czerwca 1975 r. utworzono województwo łomżyńskie, a w nim również Gminę Łomża. Podstawę prawną utworzenia Gminy Łomża stanowiła Ustawa Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 29 listopada 1972 roku o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych. W oparciu o zapisy tej ustawy Wojewódzka Rada Narodowa w Białymstoku Uchwałą Nr XXI/72/72 z dnia 9 grudnia 1972 roku w sprawie utworzenia gmin w województwie białostockim powołała m.in. Gminę Łomża. Formalnie gmina zaczęła istnieć od 1 stycznia 1973 roku

Mazowsze północno-wschodnie jest wyjątkowym regionem, słynącym dawniej przede wszystkim z patriotycznie nastawionej, choć w większości ubogiej, drobnej szlachty. Wg. Zygmunta. Glogera „Uszlachcenie w średnich wiekach kmieci przez mazowieckich książąt, za męstwo w boju okazane, przyczyniało się do wzrastania w tych stronach ogromnej już liczby szlachty, bo 2/3 ogólnej ludności stanowiącej. Tak liczna na tych terenach drobna szlachta, będąca ogromną częścią składową narodu, dostarczała w dawnych wiekach najwięcej ludzi do obrony granic Rzeczypospolitej, uważając służbę rycerską nie za zasługę, ale za obowiązek. Ubóstwa nigdy się nie wstydziła, szczycąc się, że dźwiga

pług i miecz zarazem. Dalej powiada, że ponieważ najuboższy szlachcic równie wysoko trzyma o sobie, jak najbogatszy, i wie, że za zasługą i nauką może być senatorem a nawet królem, więc w tych nadziejach od pierwszej młodości uczą się po łacinie i wcześniej starają się pięknymi czynami dać poznać na wojnie, by ich hetman do urzędów i starostw zalecał królowi. Tę szlachetną chęć wywyższenia się przez naukę i męstwo, widzimy u drobnej szlachty jako rzecz tradycyjną a w obyczaju narodowym leżącą”.

Większość wsi położonych na terenie gminy Łomża posiada rodowód średniowieczny lub wczesnohistoryczny oraz szlachecki. Na przestrzeni wieków nie tylko szlachta, ale i cała społeczność ziemi łomżyńskiej wielokrotnie dawała wyraz patriotyzmowi i przywiązaniu do wartości narodowych. Podczas najazdu szwedzkiego w 1655r. ziemia łomżyńska była jedną z ostatnich ziem mazowieckich, która złożyła akt poddańczy. W walkach o tron polski między stronnikami Augusta III i Stanisława Leszczyńskiego w roku 1733 Kurpie, popierający tego ostatniego, pod wodzą Stacha Konwy, w ciągu kilku lat stawiali opór wojskom rosyjskim i saskim. W bitwie pod Jednaczewem większość chłopów kurpiowskich poległa, a ich przywódca został stracony. W okresie Insurekcji Kościuszkowskiej tereny te stały się areną walki. Na wieść o wybuchu Powstania Listopadowego, mieszkańcy czynnie włączyli się do walki – walki pod Jakacią Starą. Powstanie Styczniowe 1863-1864 było kolejnym świadectwem patriotyzmu mieszkańców, za co wielu z nich zapłaciło najwyższą cenę: więzienia, zsyłki na Sybir i egzekucji. Na długo przed odzyskaniem niepodległości trwała tutaj „praca narodowa”. Kiedy we Francji tworzyły się pierwsze zręby przyszłej armii gen Hallera, największy odsetek stanowili żołnierze z łomżyńskiego. Obrona środkowej Narwi przed najazdem bolszewickim 1920 roku, to piękna karta bohaterstwa polskich żołnierzy i ludności cywilnej regionu. W wojnie obronnej we wrześniu 1939 r. na linii Narwi i Biebrzy toczyły się walki pomiędzy jednostkami wchodzącymi w skład Samodzielnej Grupy Operacyjnej „NAREW” a wojskami niemieckimi. Wkroczenie wojsk sowieckich pod koniec września 1939 roku było wielką tragedią wielu rodzin również z terenu gminy Łomża. Wiele z nich wywieziono na Sybir, skąd powrócili dopiero po zakończeniu wojny. Niestety, często nie byli to wszyscy, których tam zesłano. Dni okupacji to opór tutejszego społeczeństwa, który w miarę upływu czasu stawał się coraz bardziej zorganizowany. Działające na tym terenie miejscowe oddziały Armii Krajowej brały czynny udział w akcji „Burza” w 1944 roku. Bilans lat wojny i okupacji zamknął się tragiczną liczbą 60% strat wśród ludności i 75% zniszczeń zabudowy (dane dla ziemi łomżyńskiej). Łomża i okoliczne miejscowości zapłaciły wysoka cenę za opór stawiany hitlerowskim okupantom. Każdy jego przejaw wywoływał ich reakcję głównie postaci egzekucji masowych latach 1941-1944 dokonali hitlerowcy w okolicach Łomży takich egzekucji kilkadziesiąt, w czterech, okalających miasto lasach, koło wsi: **Gielczyn, Pniewo**, Sławiec i Jeziorko. Największym i najdłużej wykorzystywanym miejscem egzekucji był **las Gielczyński** (teren przedwojennego poligonu wojskowego). Pierwsze egzekucje miały tam miejsce już w drugiej połowie 1941 roku, a ostatnie – latem 1944. Oprócz

masowych egzekucji Żydów, chowanych w specjalnie wykopanych dołach, Gestapo i łomżyńska żandarmeria grzebali swoje ofiary w najróżniejszych miejscach- zagłębieniach terenu, starych okopach a nawet starych studniach. Odstępujący w 1944 roku Niemcy spalili większość zwłok. Pozostało tylko 146 niezidentyfikowanych ofiar, które w 1958 roku Polski Czerwony Krzyż ekshumował i pochował na, nieistniejącym już dzisiaj, wojskowym cmentarzu w Łomży. Na miejscu egzekucji pozostały jedynie trzy pomniki (w trzech głównych miejscach dokonywania egzekucji) i pamiątkowy głaz ufundowany w 1973 roku przez Żydów – łomżyniaków z Izraela. Według dostępnej i zachowanej, szczątkowej, dokumentacji w Giełczynie poniosło śmierć około 12 tysięcy ofiar - siedem tysięcy Żydów i pięć tysięcy Polaków. Niedaleko Giełczyna, również na obrzeżu lasów Czerwonego Boru, leży wieś **Pniewo**. W jej pobliżu hitlerowcy dokonali w 1942 roku egzekucji kilkuset niezidentyfikowanych osób – najprawdopodobniej więźniów z łomżyńskiego więzienia, a 18 września 1943 roku – trzydziestu osób spośród łomżyńskiej inteligencji. Ciała 12 mieszkańców Łomży rozpoznały, w 1945 roku rodziny, chowając je na łomżyńskim cmentarzu. Reszta ofiar pozostała na zawsze w leśnym grobie. Dzisiaj na ogrodzonej mogile stoi krzyż i leży pamiątkowa tablica z nazwiskami ekshumowanych ofiar. Z dużym prawdopodobieństwem można twierdzić, że w lesie koło Pniewa poniosło śmierć ok. 400 osób. Kolejnymi miejscami masowych egzekucji był skraj, dziś już nieistniejącego, lasu koło wsi Sławiec, na terenie gminy Nowogród oraz polana lasu za wsią Jeziorko (gmina Piątnica)

5.2.2. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”.

Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast, układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Województwo podlaskie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest

głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywaczy metalu, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrożonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny.

Na terenie gminy Łomża znajdują się 282 rozpoznane dotychczas stanowiska archeologiczne (por. aneks 3). Dwa z nich: Wzgórze św. Wawrzyńca oraz Góra Królowej Bony, są objęte ochroną prawną przez wpis do rejestru stanowisk archeologicznych województwa podlaskiego.

Grodzisko w Starej Łomży zwane „Górą Królowej Bony” (stanowisko Stara Łomża 1) znajduje się na cyplu położonym na południowej, wysokiej krawędzi doliny Narwi, wyniesionej 8-9 metrów ponad powierzchnię doliny. Należy do jednego z największych tego typu obiektów na Mazowszu. Całość obiektu, licząc po zewnętrznej granicy fos i wałów, sięga 2 ha. Grodzisko datowane jest na IX lub X w. - XIII w. Na zachód od grodziska, na skarpie narwiańskiej, znajduje się wzgórze Św. Wawrzyńca z pozostałościami osady z XI-XII w. o powierzchni około 1 ha (stanowisko Stara Łomża 2). Wzgórze św. Wawrzyńca także związane jest z przed lokacyjnymi początkami Łomży. Jest ono miejscem, gdzie według tradycji i późnych odpisów z akt kościelnych miał istnieć kościół, którego założenie przypisywane jest św. Brunonowi z Kwerfurtu podążającemu śladami św. Wojciecha. Prace archeologiczne potwierdziły, że na Wzgórzu Świętego Wawrzyńca stała świątynia, z którą sąsiadował teren cmentarza. Kościół ten mógł być pierwszym nie tylko w obrębie Łomży, ale i na Wschodnim Mazowszu. Mogą świadczyć o tym liczne pielgrzymki, które przez wieki zdążały do niego z odległych stron na odpust św. Wawrzyńca. W połowie XVIII w. kościół był już na tyle zniszczony, że w 1765 r. został rozebrany za zezwoleniem biskupa plockiego Hieronima Szeptyckiego, a część jego cegieł została wykorzystana do budowy łomżyńskiego kościoła i klasztoru kapucynów. W 2009 r. czcząc tysięczną rocznicę męczeńskiej śmierci św. Brunona, decyzją władz kościelnych został na tym miejscu ustawiony wysoki krzyż. Ze wzgórza, na które prowadzi dogodne dojście można też podziwiać jeden z najpiękniejszych widoków meandrującej Narwi.

Archeologiczne badania wykopaliskowe podjęto w ograniczonym zakresie w latach osiemdziesiątych. Nie natrafiono na wczesnośredniowieczną świątynię, której istnienie podejrzewano, ale na ślady osadnictwa z XI-XII w. i wielowarstwowe cmentarzysko użytkowane od średniowiecza po wiek XVIII oraz fundamenty kościoła z XV w.

W trakcie ponownych badań, prowadzonych w XXI wieku pozyskano szereg zabytków ruchomych z wyposażenia zmarłych: obrączki, szklane paciorki, sprzączki, guziki i dewocjonalia (paciorki różańców, medaliki, krzyżyki), a także szczątki jedwabnej szaty przetykanej złotą nicią. Najliczniejszą grupę stanowią monety polskie, krzyżackie i szwedzkie, których znaleziono ok. 600.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jedną z podstaw kształtowania tożsamości społeczeństwa, społeczności regionalnych i lokalnych oraz jednostek. Przetrawanie dziedzictwa niematerialnego jest warunkiem zachowania zróżnicowania kulturowego, szczególnie we współczesnym, globalizującym się państwie. Wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego spójną definicję:

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, w rozumieniu Konwencji UNESCO, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wyodrębnione przez UNESCO dziedziny zostały po wejściu w życie Konwencji w naszym kraju w dniu 16 sierpnia 2011 r. przeformułowane przez Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego definiując polskie dziedzictwo niematerialne jako:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Głównym składnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są przekazane nam przez przeszłe pokolenia nieuchwytnie przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Do zjawisk tych należą praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy, ale też związane z nimi przedmioty czy też miejsca. Wiedza na ten temat została nam przekazana przez naszych dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest z jednej strony tradycyjne, z drugiej zaś współczesne i żywe, stanowiąc konglomerat odziedziczonych tradycji przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcanych praktyk, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość.

Na terenie gminy Łomża podtrzymywaniem i upowszechnianiem wiedzy o niematerialnym dziedzictwie gminy zajmują się instytucje kultury oraz stowarzyszenia.

Główną instytucją gminną, na której spoczywa obowiązek dbania o dziedzictwo niematerialne gminy Łomża jest Centrum Kultury Gminy Łomża, powstałe 1 stycznia 2023 r. w wyniku połączenia Biblioteki Publicznej Gminy Łomża i Gminnego Ośrodka Kultury w Pniewie.

Wśród organizacji pozarządowych przodują jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej oraz Koła Gospodyń Wiejskich. Kultuwują one miejscowe tradycje związane ze świętami dorocznymi i rodzinnymi. Upowszechniają dawne przepisy, przygotowując na uroczystości o charakterze lokalnym i gminnym tradycyjne potrawy jak kwaśnicę na gęsi, zagniatacz, kozy drożdżowe oraz chrusty.

Na terenie gminy Łomża podtrzymywane są i upowszechniane tradycje kurpiowskie, szczególnie muzyka oraz pieśni. Prężnie działa Kapela Kurpiowska Gminy Łomża. Kultura kurpiowska obecna jest także w działalności Klubów Seniora, np. działający w Pniewie wykonuje pieśni kurpiowskiej.

Gmina Łomża podtrzymuje także tradycje związane z postacią Stacha Konwy – bohatera kurpiowskiego z czasów potopu szwedzkiego. Postać ta kojarzona jest przede wszystkim z miejscowością Jednaczewo, na której gruntach znajduje się pomnik poświęcony Konwie. We wsi organizowana jest doroczna „Majówka Kurpiowska u Stacha” oraz impreza sportowa z ramach cyklu „Aktywna Piątka Gminy Łomża” pn. Bieg Stacha Konwy. W Jednaczewie odbywają się też uroczystości patrioryczne. W Starej Łomży organizowane są także corocznie Festyny Kultury Średniowiecznej, odwołujący się do tradycji tego miejsca, któremu towarzyszą turnieje i pokazy walk średniowiecznych rycerzy, tańce z epoki w wykonaniu dwórek oraz zawody dla publiczności.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków w Polsce są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Obejmowanie ochroną prawną obiektów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym zgodnie z art. 140 oraz 142 w/w ustawy zachowują swoją ważność decyzje wydane na mocy przepisów obowiązujących przed 2003 rokiem, to jest rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami oraz ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach. Procedurę w sprawie wpisu do rejestru zabytków, jak każdą inną sferę działania WUOZ, określają przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego.

Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W przypadku współwłasności jako załącznik do wniosku wymagana jest pisemna zgoda wszystkich właścicieli wyrażona w przedmiotowej sprawie, decyduje to uznaniu jego skuteczności. Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Wpisu otoczenia (nie będącego używając obrazowego określenia - zabytkiem samym w sobie) dokonuje się w celu umożliwienia skutecznej ochrony wartości

widokowych zabytkowych obiektów oraz ich ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Bezwzględnie zgody właściciela wymaga wpisanie do rejestru zabytku ruchomego (art. 10 ust. 1). Jednakże, w myśl art. 10 ust. 2 ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Prawo do zgłaszania wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. Jedynie w przypadku uznania wniosku za uzasadniony organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA).

W postępowaniu stroną jest każdy (osoba fizyczna i prawna), czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek (art. 28 KPA). Jako dowód w postępowaniu należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz w odniesieniu do zabytków przede wszystkim - oględziny (art. 75 KPA). W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonalnej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg, oznaczonych literami: A - dla zabytków nieruchomych, B - dla zabytków ruchomych, C - dla zabytków archeologicznych (ten ostatni dopiero od 2000 r.). Wpis do rejestru zabytków jest trwałą zmianą w charakterze nieruchomości, rodzącą określone prawa i obowiązki (por. art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), z tego też względu powinien on być ujawniany również w katastrze nieruchomości oraz w księdze wieczystej. Czynność ta dokonywana jest na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z art. 9 ust. 4 i 5 ustawy).

Artykuł 6 ust 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa co może być przedmiotem ochrony, ale nie zawiera katalogu obiektów, które mogą być wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyliczenie przykładowe, a zawarte w tym artykule stwierdzenie w szczególności wskazuje wyrażnie na możliwość rozszerzającej interpretacji. Oznacza to, że przedmiotem wpisu może być każdy obiekt, istniejący w jakiegokolwiek formie fizycznie postrzegalnej. Nie można więc wpisać rzeczy, których istnienie jest przypuszczalne lub prawdopodobne, ale nie udowodnione, uwaga ta ma zasadnicze znaczenie dla postępowania w sprawie wpisu obiektów archeologicznych tzw. warstw kulturowych przed ich ujawnieniem w drodze wykopalisk. W myśl ust 2 w/w art. obowiązującej ustawy do rejestru zabytków ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nawy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Definicję legalną zabytku zawiera art. 3 pkt. 1 ustawy. Mówi ona, iż zabytek to ruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem

człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Powyżej cytowana definicja zawiera nieostre pojęcie wartości. Na rozumienie, iż musi to być wartość szczególna (ponadprzeciętna) wskazuje konieczność przedłożenia interesu społecznego nad - prawnie równorzędny - interes strony. Ustawa nie normuje również w sposób wystarczający pojęcia minionej epoki, którą potocznie wydaje się być wszystko co wydarzyło się przed naszym urodzeniem, a ściślej urodzeniem najstarszego żyjącego człowieka. Pomocna w tym przypadku jest definicja encyklopedyczna epoki mówiąca, iż terminem tym określa się okres obejmujący pewne stadium procesu dziejowego, związany z panowaniem określonych stosunków politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych (Encyklopedia Powszechna, 1995). Zatem obecnie mamy możliwość uznania za zabytek obiekty powstałe do okresu socrealizmu włącznie. W odniesieniu do zabytków ruchomych, komentując art. 51 ustawy (ustalający potencjalnie rejestrowy wiek dla zabytku na nie mniej niż 50 lat dla obiektu techniki, a ściślej środka transportu i 50 - 150 lat dla pozostałych zabytków ruchomych) stwierdzić należy, iż w zasadzie nie dokonuje on przesunięcia granicy czasowej, stanowi jedynie w przypadku zaistnienia ściśle określonych okoliczności wymienionych w kolejnych punktach przepisu o braku konieczności uzyskania pozwolenia na wywóz za granicę dla niektórych obiektów zabytkowych lub posiadających cechy zabytku, a także nie zabytkowych lecz będących dobrami kultury współczesnej.

Na terenie gminy Łomża ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków objętych jest dziesięć obiektów zabytkowych nieruchomych (por. aneks 1). Pod względem liczebności, najliczniejszą grupę ośmiu obiektów tworzą cmentarze: wojenne z czasów I i II wojny oraz parafialne, wyznaniowe.

Drugą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest uznanie za pomnik historii. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury i narodu polskiego. Uznanie za pomnik historii ustanawiane jest przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Treść rozporządzenia powinna zawierać omówienie szczególnych cech zabytku świadczących o jego najwyższej wartości, określać jego granice oraz zawierać mapę z lokalizacją i otoczeniem.

Pomniki historii ustanawiane są w Polsce od 1994 r. Do dzisiaj status ten otrzymało 114 obiektów zabytkowych. Lista ta powiększana jest sukcesywnie z roku na rok. Za pomnik historii mogą zostać uznane różne kategorie obiektów zabytkowych takie jak obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Na terenie gminy Łomża nie ma jak dotąd obiektów uznanych za pomnik historii.

Trzecią formą ochrony prawnej zabytków w Polsce jest ustanowienie parku kulturowego. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 3 pkt. 14 i 16 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Powszechnie wiadomym jest, że wszelkie dzieła człowieka „dzieją się” na tle uwarunkowań przyrodniczych, bądź wyraźnie widocznych w przypadku krajobrazu otwartego czy wiejskiego – poza miastami i osadami, bądź występujących jako „elementy” w przypadku krajobrazu miasteczek czy miast. Ta zależność tworzy integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się: płaszczyzny (las, łąki, grunty orne, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, strumienie, drogi, granice), i punkty (obiekty kulturowe i przyrodnicze). Stąd też park kulturowy jest formą ochrony obejmującą określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy jest powoływany przez radę gminy / miasta po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki obejmujące obszary kilku gmin mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy bądź związek gmin. W uchwale powołującej park kulturowy zawiera się nazwę parku, sposób ochrony dziedzictwa kulturowego oraz opisuje zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością, w tym rolniczą i przemysłową, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczania znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Na terenie gminy Łomża nie ustanowiono jak dotąd parku kulturowego.

Czwartą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych (art. 3 ust. 1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Realizacji tego zadania służą: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się między innymi, „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, a opracowywanie projektów (...) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest projektowaniem zagospodarowania przestrzennego, w rozumieniu art. 2 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów.

Organy ochrony zabytków mają obowiązek wydania, ustawowo wymaganych, wniosków konserwatorskich do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Celem opracowania i wydania tych wniosków jest umożliwienie samorządom gminnym realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów w zakresie wymaganym dla właściwej ochrony i opieki nad zabytkami na obszarze objętym granicami opracowania. Równocześnie dla organu sporządzającego plan, na który ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami stanowią istotny obszar działania, a zapisy dotyczące ich rozstrzygnięcia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego posiadają rangę prawa miejscowego. Jest to szczególnie istotne ze względu na to, że dziedzictwo kulturowe i zabytki są nie tylko materialnymi i niematerialnymi śladami przeszłości, lecz także cennymi elementami krajobrazu kulturowego, przyczyniającymi się do kształtowania atrakcyjnego, jedyne w swoim rodzaju, przyjaznego otoczenia człowieka, zachowania tożsamości lokalnej i więzi społecznych.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycje przestrzenne o walorach zabytkowych wyznaczaną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobraz kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Gmina Łomża posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz 36 obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. We wszystkich tych dokumentach zawarte zostały odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej. Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytut Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów częściowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków).

Regulacje obecnie obowiązującego Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem wprowadzają rozróżnienie dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zazębiają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmiennie i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączonego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami.

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Łomża powstała w 2023 r. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa

podlaskiego oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne (por. aneks 2). Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji opracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki³ proponując pięć kryteriów oceny:

- 1/ ocena wartości historycznej - autentyczność substancji, funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii;
- 2/ ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne;
- 3/ ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna);
- 4/ ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych;
- 5/ dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego.

Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami. Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują

---

³ M. T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprawdzie na ogół dysponują decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie.

W przeszłości, tuż po zakończeniu II wojny światowej, władze części polskich miast, wspierane przez specjalistów w zakresie ochrony zabytków, stanęły przed zadaniem i koniecznością podjęcia decyzji w sprawie odbudowy miast, nie tylko domów, urzędów, fabryk i innych elementów infrastruktury, lecz także obiektów dziedzictwa kulturowego, które konstituowały tożsamość mieszkańców. Najlepiej charakteryzują podjęte wówczas decyzje słowa Jana Zachwatowicza, architekta, profesora Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej:

„...Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, świadomej tragizmu popełnianego fałszu konserwatorskiego... Sprawa zabytków jest podstawowym zagadnieniem społecznym — zagadnieniem kultury narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględniać potrzeby dnia dzisiejszego..”⁴.

Kierując się dobrem nadrzędnym jakim jest tożsamość mieszkańców podjęto wówczas decyzję o rekonstrukcji wielu obiektów zabytkowych. Według zasad współcześnie stosowanych kryteriów „dawności” i „oryginalności” substancji zabytkowej, obiekty te nie spełniałyby definicji zabytków. W tym przypadku najważniejsze stały się przesłanki niemierzalne, wartość emocjonalna oraz tradycji historycznej, a także symboliczna wartość tych obiektów jako sztandarowych zabytków gminy.

Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Łomża znajduje się jedenaście obiektów objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Architekturę dworską i naśladującą ją reprezentuje dwór w zespole dworskim w Czaplicach (Pączkowiźnie) oraz budynek szkolny w Konarzycach, zbudowany w miejscu rozebranego dworu w stylu dworskim.

---

⁴ J. Zachwatowicz, O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków, *Ochrona Zabytków* 34/1-2 (132-133), 1981, s. 8.

Dwór w Czaplicach to budowla rozmieszczona na planie prostokąta o ściętych narożnikach, posadowiona na kamiennym fundamencie, murowana z cegły, otynkowana, jednokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, przykryty spłaszczonym dachem naczółkowym. Fasada symetryczna, pięcioosiowa, z otworem drzwiowym w środkowej osi, ujętym w murowany ganek nad którym jednoosiowa facjata zwieńczona trójkątnym szczytem. Ścięte narożniki ścian oraz narożniki facjaty zwieńczone sterczynami, ściany zwieńczone szerokim fryzem arkadowym.

Budynek dworu w Czaplicach

Od czasu powstania listopadowego majątek w Konarzycach był użytkowany przez wysokich urzędników i oficerów rosyjskich. Ostatnim władającym tymi dobrami był generał carski Piechowin, zmarły w 1915 roku. W okresie międzywojennym po 1920 roku folwark został rozparcelowany głównie między zdemobilizowanych żołnierzy wojny polsko-bolszewickiej. Założenie dworsko-ogrodowe zostało wówczas przekazane na cele oświatowe. Rozebrano stary dwór, a w tym samym miejscu i z jego cegły wybudowano w 1928 roku szkołę powszechną w stylu dworowym i pozostającą w harmonii z otoczeniem. Jest to obiekt zbudowany na planie prostokąta z wysuniętymi ryzalitowo dwoma alkierzami. Fasada pięcioosiowa, oś główna zaakcentowana przez schody i arkadowy łuk otworu wejściowego ponad którym znajduje się trójkątny szczyt. Przy wejściu dwa eliptycznie wykrojone okienka, dodające budowli zabytkowego charakteru. Na osiach skrajnych elewacji głównej okna umieszczone w tle płytkich półkoliście zamkniętych nisz. Trójkątny, trójosiowy szczyt nad wejściem głównym, po bokach dwie symetrycznie umieszczone wystawki, okienne. Dach czterospadowy, nad alkierzami dwuspadowy, pokryty dachówką.

Budynek szkolny w Konarzycach

Wieś Puchały ma dwa cmentarze, oba są objęte ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Tak zwany stary cmentarz został założony jako przykościelny, wokół nieistniejącego już kościoła. Położony jest na wzgórzu, rozmieszczony na planie kwadratu, obecnie częściowo wygrodzony ogrodzeniem nowej plebanii. Układ alejek zatarty. Zachowanych kilka nagrobków o walorach artystycznych oraz zniszczone żeliwne ogrodzenia kwater rodzinnych. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1876 r.

Nowy cmentarz parafialny, dalej czynny został założony przed 1833 r. na północ od wsi. Jest rozmieszczony na planie wydłużonego prostokąta, dłuższą osią wzdłuż linii NE-SW. Przez środek nekropoli przebiega krótka aleja, druga obiega cały cmentarz. Układ grobów rzędowy, uporządkowany. W części centralnej i południowo-zachodniej znajdują się murowane kaplice cmentarne. Starsza, wzniesiona została w południowo-zachodniej części cmentarza parafialnego. W 1843 r. wzmiankowana była jako nowo wystawiona. Przeszła wielokrotne drobne remonty zabezpieczające, m.in. 1979 r. Kaplica została rozmieszczona na planie prostokąta, na kamiennych fundamentach, murowana z cegły, otynkowana, ściany wzdłużne dwuosiowe, okienne, wejście od południa. Dach czterospadowy kryty gontem, zwieńczony sygnaturką.

Młodsza kaplica została wzniesiona w centralnej części cmentarza parafialnego w 1905 r. (data na cokole). W czasie II wojny światowej była zniszczona w około 20%, później odbudowana. To budynek

rozmieszczony na planie prostokąta, na kamiennych fundamentach, murowany z cegły, nieotynkowany, z neogotyckim detalem architektonicznym. ściany wzdłużne trójosiowe, okienne, wejście od południa. Dach dwuspadowy kryty dachówką, z wieżyczką i sygnaturką nad wejściem.

Nagrobek na tzw. starym cmentarzu w Puchałach

Kaplica cmentarna z 2. ćwierci XIX w. na cmentarzu parafialnym w Puchałach

Kaplica cmentarna z 1905 r. na cmentarzu parafialnym w Puchałach

Na terenie gminy Łomża ochroną prawną objętych jest pięć cmentarzy wojennych, w tym cztery z czasów I wojny światowej i jeden z czasów II wojny światowej.

Żołnierze polegli w 1915 roku pochowani zostali na cmentarzach wojennych w Chojnach Młodych, Sierzputach Młodych i Gaci. W Chojnach Młodych i Sierzputach Młodych mamy do czynienia z unikalnymi kompleksami cmentarnym, z których każdy składa się z dwóch cmentarzy założonych naprzeciwko siebie, po obu stronach drogi. Po jednej stronie składano żołnierzy armii niemieckiej, po drugiej armii rosyjskiej. Oba cmentarze w Chojnach Młodych są objęte ochroną, zaś cmentarz żołnierzy armii rosyjskiej w Sierzputach Młodych nie posiadał dokumentacji urzędowej i został ujawniony w trakcie budowy drogi. Jego część została ekshumowana, zaś pozostała zostanie upamiętniona. Na nekropoli wojennej w Gaci spoczywają żołnierze obu walczących tutaj armii.

Cmentarz żołnierzy armii niemieckiej w Chojnach Młodych został założony na planie kwadratu. W mogiłach rozmieszczonych w pięciu polach grobowych wokół pomnika, będącego centralnym punktem nekropoli spoczywa 205 żołnierzy armii niemieckiej poległych i zmarłych z powodu ran i chorób w dniach od 5 do 8 sierpnia 1915 r. Spoczywają na nim żołnierze z jednostek walczącej pod Chojnami 10. Dywizji Landwehry dowodzonej przez generała piechoty Hermanna Kurta Adalberta Clausiusa oraz operującej w okolicach Miastkowa 75. Rezerwowej Dywizji dowodzonej przez generała Maxa von Seydewitza. Obie te jednostki, walczące na prawej flance 8. Armii generała artylerii Friedricha von Scholtza, po przełamaniu w dniu 4 sierpnia pozycji rosyjskich na rzece Narew, w dniach 5-8 sierpnia

nacierają na oddziały rosyjskie walczące na drugiej linii obrony. Wśród inskrypcji nagrobnych natrafimy także na polskobrzmiące nazwiska żołnierzy służących w armii niemieckiej.

Drugi z cmentarzy wojennych w Chojnach Młodych został rozmieszczony na planie prostokąta. Mogiły są częściowo zatarte na powierzchni – konieczne jest oczyszczenie terenu i wykonanie dokumentacji ewidencyjnej. Obecnie, teren nekropoli porastają krzewy i roślinność zielna. Granice cmentarza są częściowo czytelne, możliwe do rekonstrukcji na podstawie NMT i danych archiwalnych.

Na cmentarzu wojennym w Sierzputach Młodych spoczywa 300 żołnierzy armii niemieckiej oraz 67 żołnierzy armii rosyjskiej, poległych w sierpniu 1915 r. w trakcie starć pomiędzy wycofującymi się oddziałami armii rosyjskiej a nacierającymi po sforsowaniu rzeki Narew oddziałami niemieckimi. Napis na betonowym krzyżu podaje błędną liczbę pochowanych, dotyczącą pierwszego etapu budowy cmentarza. Cmentarz rozmieszczony na planie kwadratu, otoczony niskim wałem ziemnym i rowem sanitarnym, z wejściem od strony drogi. Od bramki wyznaczona ścieżka, prowadząca wysokiego, betonowego krzyża cmentarnego. Po obu stronach ścieżki rzędy mogił, w przewadze jednostkowych.

Na cmentarzu wojennym w Gaci spoczywa co najmniej 39 żołnierzy armii niemieckiej oraz 11 żołnierzy armii rosyjskiej, poległych w sierpniu 1915 r. w trakcie starć pomiędzy wycofującymi się oddziałami armii rosyjskiej a nacierającymi po sforsowaniu rzeki Narew oddziałami 8. Armii gen. artylerii Friedricha von Scholtza. Nekropola rozmieszczona na planie kwadratu, otoczona wałem ziemnym i rowem sanitarnym, z wejściem od strony drogi wyznaczonym przerwą w wale i dwoma słupami bramy. Słupy murowane z ciosów granitowych, zwieńczone żeliwnymi krzyżami w kształcie Krzyży Żelaznych. od bramki wyznaczona ścieżka, prowadząca do trzech mogił zbiorowych żołnierzy armii rosyjskiej. Po obu stronach ścieżki w przewadze jednostkowe mogiły żołnierzy armii niemieckiej. Działka geodezyjne na której położony jest cmentarz jest dwukrotnie większa niż nekropola. Cały jej teren ogrodzony jest siatką metalową. Od wejścia na teren działki do słupów bramy cmentarza wiedzie współczesna ścieżka polbrukowa po której obu stronach rozmieszczona głązy.

Cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Chojnach Młodych

Cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Gaci

Cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Sierzputach Młodych

W lesie pod wsią Pniewo znajduje się miejsce, gdzie pochowanych zostało około 400 osób, cywilów, Polaków i Żydów oraz żołnierzy Armii Krajowej, zamordowanych przez nazistów w latach 1942-1943. W tym miejscu wystawiono symboliczną mogiłę, złożoną z lastrykowych płyt, z których najwyższa zawiera inskrypcję z nazwiskami ofiar, nad nią drewniany krzyż. Mogiła ujęta jest w betonowe ogrodzenie z metalowymi przesłami. Przestrzeń wokół wysypana została drobnymi kamieniami.

Symboliczna mogiła w miejscu cmentarza z czasów II wojny światowej w Pniewie

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Analiza szans i zagrożeń

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Łomża podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu gminy Łomża

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - bliskość miasta Łomża jako ważnego ośrodka administracyjnego, kulturalnego oraz komunikacyjnego i usługowo - przemysłowego w województwie podlaskim - różnorodność dziedzictwa kulturowego gminy i najbliższych okolic - bogate walory przyrodnicze i krajobrazowe gminy - uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym - zwiększanie atrakcyjności i poprawa estetyki terenu gminy - podejmowanie działań zwiększających świadomość społeczną dotyczącą dziedzictwa kulturowego - wzrost świadomości, w postrzeganiu obiektu zabytkowego, jako doskonałego produktu turystycznego - uwzględnianie roli zabytków w promocji turystycznej gminy – wypracowanie jednolitego systemu informacji graficznej - pozyskiwanie zewnętrznych funduszy na prace remontowo – konserwatorskie - przeznaczanie środków w budżecie gminy na prace mające na celu poprawę stanu zachowania zabytków	<ul style="list-style-type: none"> - brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych - niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych - zły stan techniczny i postępująca degradacja zasobów dziedzictwa kulturowego - brak zainteresowania inwestorów i właścicieli utrzymaniem i adaptacją obiektów zabytkowych - nowa zabudowa w części nienawiązująca do pierwotnego układu zabudowy (brak harmonii) - przypadki zaniedbania porządku w obrębie niektórych zabytkowych posesji, co obniża ich estetykę i pozytywny odbiór - brak kontynuacji regionalnej tradycji budowlanej - niewystarczająca popularyzacja wiedzy o wartościach obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego gminy oraz idei ochrony zabytków - brak pełnej dokumentacji zasobu kulturowego gminy oraz jego waloryzacji

<ul style="list-style-type: none"> - pozytywne nastawienie mieszkańców do wielowiekowej tradycji regionu i jego dziedzictwa kulturowego 	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł - postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o substancję zabytkową gminy - upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych - wykorzystanie przez władze gminy oraz instytucje kultury roli mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków 	<ul style="list-style-type: none"> - niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych - zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych - częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmat ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego - niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Łomża wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby teren gminy Łomża był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnienie problemów ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi na terenie gminy;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1. Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Gmina, ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych, posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnych charakterze. Wobec powyższego, objęcie należytą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby programu opieki nad zabytkami dla gminy Łomża na lata 2023-2026 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy.

W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

W ramach **Priorytetu III** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
- umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,
- rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytet I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania	1. Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy 2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy 3. Dążenie do opracowania planu systematycznych kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy 4. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich 5. Współpraca władz gminnych ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	1. Stosowanie 50% zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych) 2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami
Podjęmowanie współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy	Informowanie za pośrednictwem gminnej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami gminy
Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu	1. Przyjęcie przez Radę Gminy Łomża programu opieki nad zabytkami gminy Łomża na lata 2023-2026 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji

dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	<p>2. Coroczne przeznaczanie w budżecie gminy środków finansowych umożliwiających realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, objętych programem opieki nad zabytkami gminy Łomża na lata 2023-2026</p> <p>3. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomości gminy Łomża</p> <p>4. Coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Łomża sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych</p>
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomości ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu gminy Łomża dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Łomża poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej
<p style="text-align: center;">Priorytet III</p> <p style="text-align: center;">Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców</p>	
Kierunki działań	Zadania
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	<p>1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości, z zastosowaniem komputerowej bazy danych</p> <p>2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ</p>
Umożliwienie jak najszerzego dostępu do informacji o dziedzictwie	<p>1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy programu opieki nad zabytkami gminy Łomża lata 2023-2026</p> <p>2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków</p>

kulturowym gminy	<p>3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego gminy</p> <p>4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej</p> <p>5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy</p>
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	<p>1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy</p> <p>2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury</p> <p>3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony</p> <p>4. Wspieranie wydawnictw naukowych i popularnonaukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy</p> <p>5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo</p> <p>6. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy</p>

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na wójcie gminy (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Łomża. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta gminy Łomża w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną;

Bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków polega na wprowadzaniu do ewidencji zabytków zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu wójt gminy Łomża sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Gminy niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Gminy Łomża.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenie gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Łomża na lata 2023-2026 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,

- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. Źródła publiczne: krajowe

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa podlaskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. źródła publiczne: zagraniczne

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe;

3. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

1. Źródła publiczne. Środki krajowe.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

I. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów cząstkowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury

„Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Ponieważ są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach może ulegać zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Edycja 2014 tego programu składa się z pięciu priorytetów:

„OCHRONA ZABYTEKÓW”

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym,

podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

„KULTURA LUDOWA I TRADYCYJNA”

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym

odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmocnienia tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik *in situ* – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się

w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań mających na celu wspieranie przedsięwzięć związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, przemianami ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; 2) organizacje pozarządowe; 3) podmioty prowadzące działalność gospodarczą; 4) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Narodowych Instytucji Kultury,
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17,
00-071 Warszawa

„OCHRONA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH”

Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne

oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym) lub służące planowaniu dalszych badań wykopaliskowych. Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów programu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane w ramach programu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, program umożliwia finansowanie zadań w trybie dwuletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równolegle działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury; 2) państwowe instytucje kultury; 3) organizacje pozarządowe;

4)publiczne uczelnie akademickie; 5)niepubliczne uczelnie akademickie; 6)podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,

ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa

<http://www.nid.pl>

„WSPIERANIE SAMORZĄDOWYCH INSTYTUCJI KULTURY – OPIEKUNÓW MIEJSC PAMIĘCI”

Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Ustawowe zadania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej w przypadku najważniejszych miejsc pamięci powinny przyjąć konkretną formę stworzenia możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającej w szczególności na zapewnieniu warunków: 1) naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; 3) zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; 4) korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. Biorąc pod uwagę szeroki zakres tych zadań najbardziej stabilną formą gwarantującą ich stałe wypełnianie jest powierzenie ich instytucji kultury, państwowej lub samorządowej. Ze względu na koszty stałe wiążące się z takim rozwiązaniem powinno ono jednak być stosowane tylko w przypadku najważniejszych miejsc pamięci. Głównym celem Programu jest wypełnienie powstałej luki w tym ważnym obszarze poprzez wsparcie instytucji samorządowych w tym zakresie. Jako uzupełnienie tego celu Program ma promować stosowanie dodatkowych rozwiązań sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci, takich jak: - uwzględnienie miejsca pamięci i jego ochrony w miejscowych planie zagospodarowania przestrzennego; - współpraca merytoryczna i finansowa z organizacjami pozarządowymi, wolontariuszami, społecznością lokalną lub innymi podmiotami zewnętrznymi w zakresie opieki nad miejscem pamięci. Realizacji głównego celu Programu powinna też służyć większa dostępność miejsc pamięci dla odwiedzających, gdyż to obecność w tego rodzaju miejscu stanowi o sile jego oddziaływania.

Pod stosowanym pojęciem „miejsce pamięci” rozumie się:

- 1) miejsce popełnienia w ramach działań zbrojnych lub represji ze strony reżimów totalitarnych zbrodni, w szczególności zbrodni ludobójstwa, zbrodni wojennej i zbrodni przeciwko ludzkości, na obywatelach polskich, w tym obywatelach polskich będących przedstawicielami mniejszości narodowych i etnicznych lub grup posługujących się językiem regionalnym, lub obywatelach innych państw, o ile upamiętnienie miejsca nie wiąże się z gloryfikacją sprawców tego rodzaju zbrodni;
- 2) miejsce spoczynku ofiar działań zbrojnych oraz ofiar zbrodni, o których mowa w pkt. 1;
- 3) miejsce funkcjonowania obozów koncentracyjnych, obozów zagłady, obozów jenieckich oraz innych miejsc przetrzymywania ofiar zbrodni i represji, o których mowa w pkt. 1;
- 4) miejsce związane z działaniami prowadzonymi na rzecz obrony lub odzyskania pełnej niepodległości przez Rzeczpospolitą Polską.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań związanych ze sprawowaniem opieki nad miejscami pamięci. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się samorządowe instytucje kultury sprawujące opiekę nad przynajmniej jednym miejscem pamięci.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„WSPIERANIE OPIEKI NAD MIEJSCAMI PAMIĘCI I TRWAŁYMI UPAMIĘTNIENIAMI W KRAJU”

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski oraz wspieranie działań mających na celu trwałe upamiętnienie tych wydarzeń. Ustawowe zadania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej w przypadku miejsc pamięci i trwałych upamiętnień powinny przyjąć konkretną formę stworzenia możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającą w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, remontowych i robót budowlanych;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości i autentyzmu;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy.

Głównym celem programu jest zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów, w celu zwiększenia wiedzy o historii naszego kraju, zwłaszcza o jej najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych aspektach, i dzięki temu wzmocnienie świadomości obywatelskiej i postaw patriotycznych.

Pod pojęciami „miejscie pamięci i trwałe upamiętnienie” rozumie się odpowiednio miejsce związane z historią walk i męczeństwa narodu polskiego lub innych narodów, w tym miejsce spoczynku zwłok lub szczątków ludzkich i materialne upamiętnienie takiego miejsca, o ile nie łączy się ono z gloryfikacją sprawców zbrodni. W ramach programu mogą być finansowane następujące zadania związane ze sprawowaniem opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury niebędące muzeami w rozumieniu ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach; 2) organizacje pozarządowe; 3) jednostki samorządu terytorialnego; 4) uczelnie publiczne i uczelnie niepubliczne; 5) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

III. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiekta sakralnego” oraz „obiekta kościelnego”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej

rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatkę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”.

Dotacje przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogroduzenia, trawniki).

III. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Z budżetu państwa, z części będącej w dyspozycji Wojewody Podlaskiego, której dysponentem jest Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze województwa podlaskiego.

Dotacje mogą być przyznawane na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na planowane do wykonania prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku (prace planowane);
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji (refundacja poniesionych nakładów).

Wniosek o udzielenie dotacji, o której mowa w pkt 2 (jako refundacji poniesionych nakładów), Wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, określonych w pozwoleniu wydanym przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Miejskiego Konserwatora Zabytków.

O dotacje mogą się ubiegać osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, które posiadają siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Wnioskodawca może ubiegać się o dotację, jeśli obiekt jest indywidualnie wpisany do rejestru zabytków lub jest wyszczególniony w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomych) do rejestru zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może obejmować nakłady określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj.:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Kolejna dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym samym zabytku wpisanym do rejestru zabytków, obejmująca prace lub roboty, na które poprzednio udzielono dotacji celowej, może być udzielona w przypadku, gdy prace lub roboty podlegające dofinansowaniu

kolejną dotacją zostały lub zostaną przeprowadzone nie wcześniej niż po upływie 10 lat od końca roku, w którym została udzielona dotacja celowa.

Wnioskodawca, w danym roku budżetowym, może złożyć maksymalnie trzy wnioski, dotyczące prac przy zabytku w rozumieniu pojedynczej pozycji w rejestrze zabytków.

Podstawową wysokość dotacji, jaka może być udzielona, określa art. 78 ust. 1 z zastrzeżeniem art. 82 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie wnioskowanych prac.

W sytuacji, o której mowa w art. 78 ust. 2 lub 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Łączna wysokość dotacji udzielonych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz organy stanowiące województwa, powiatu i gminy nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót.

Wnioski składa się:

- 1) od dnia 1 listopada do dnia 30 listopada roku poprzedzającego przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym do rejestru, jeśli dotacja ma być udzielona na prace przy zabytku, które zostaną przeprowadzone;
- 2) od dnia 1 czerwca do dnia 30 czerwca roku, w którym składa się wniosek na dotacje na prace przy zabytku, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku;
- 3) wniosek, może być złożony z pominięciem w/w terminów, jeżeli prace przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa albo prace przy zabytku wpisanym do rejestru są wymagane ze względu na uszkodzenie tego zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, wstrząsu sejsmicznego, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwiska ziemi, powodzi, katastrofy budowlanej lub innego nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu, które wystąpiło w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku.

Termin zakończenia prac lub robót planowanych do wykonania, określony we wniosku, nie może być dłuższy niż do 30 listopada roku, w którym jest planowane zakończenie inwestycji, nie później niż roku następnego po roku zawarcia umowy o dofinansowanie.

IV. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie Województwa Podlaskiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne.

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Działania związane z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

FUNDUSZE UNII EUROPEJSKIEJ

PROGRAM INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO DLA KULTURY

Oś priorytetowa VIII. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury

Środki na projekty o charakterze ponadregionalnym z zakresu dziedzictwa dostępne są w ramach priorytetu „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”. Realizacja priorytetu

inwestycyjnego przyczyni się do osiągnięcia celu dotyczącego zachowania dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. Wsparcie ukierunkowane na zachowanie dziedzictwa będzie dotyczyło prac związanych z konserwacją i renowacją obiektów zabytkowych. Dofinansowanie będą mogły otrzymać także projekty związane z konserwacją zabytków ruchomych (w tym ich ochrona i udostępnienie poprzez proces digitalizacji – jako element projektu). Zakres wsparcia obejmie także działania mające na celu ochronę i zachowanie zabytkowych parków i ogrodów.

W zakresie rozwoju zasobów kultury o dofinansowanie będą mogły ubiegać się przedsięwzięcia polegające na rozbudowie, przebudowie i remoncie niezabytkowej infrastruktury kultury i edukacji artystycznej z przeznaczeniem na cele kulturalne (budowa nowej infrastruktury kultury od podstaw nie będzie możliwa).

W celu zwiększenia dostępu do zasobów kultury, możliwe będą także inwestycje dotyczące przebudowy pomieszczeń z przeznaczeniem na magazyny studyjne i modernizacji wystaw stałych, jak też zabezpieczenie obiektów przed kradzieżą i zniszczeniem (zabezpieczenie projektów przed kradzieżą i zniszczeniem może stanowić część projektu).

Dodatkowo, w ramach działania możliwe będzie wsparcie zakupu wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym edukacji artystycznej. W ramach działania finansowany będzie także zakup aparatury specjalistycznej na cele działalności związanej z ochroną i zachowaniem dziedzictwa kulturowego i rozwojem zasobów kultury.

W odniesieniu do projektów szkół i uczelni artystycznych możliwe będzie wsparcie w zakresie związanym z prowadzoną działalnością kulturalną i artystyczną, przy czym wsparcie to nie obejmuje działalności stricte dydaktycznej.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy.

Głównymi celami Mechanizmów Finansowych, podobnie jak w przypadku poprzedniej edycji – jest przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami-darczyńcami a państwem-beneficjentem. Minimalna wartość dofinansowania została ustanowiona na 170 tys. euro. Ponadto, w ramach niektórych programów przewidziano możliwość ustanowienia Funduszu małych grantów, gdzie minimalna wartość dofinansowania może wynosić od 5 tys. euro do 250 tys. euro. Wnioskodawcami mogą być podmioty prywatne, publiczne, komercyjne bądź niekomercyjne, oraz organizacje pozarządowe ustanowione jako podmiot prawny w Polsce, jak również organizacje międzyrządowe działające w Polsce. Nowa perspektywa opiera na tzw. podejściu programowym. Ustanowiono 19 programów (np. program „Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa

kulturowego”), zorientowanych na osiągnięcie założonych celów, rezultatów i wyników. Programami zarządzają Operatorzy (m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego). Zakres wsparcia w ramach nowej perspektywy jest bardzo szeroki. W zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego: na konserwację i rewitalizację dziedzictwa kulturowego przeznaczono 60 mln euro. Oprócz tego, 10 mln euro zostanie skierowane na działania „miękkie” dotyczące promocji kultury i sztuki wśród szerokiej publiczności oraz wzrostu świadomości dotyczącej różnorodności kulturowej oraz umocnienia dialogu międzykulturowego. Ponadto kontynuowane jest również wsparcie na rzecz mobilności studentów i pracowników naukowych szkolnictwa wyższego w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych a także współpracy instytucjonalnej pod postacią Funduszu Stypendialnego.

W ramach Mechanizmu Finansowego EOG wyróżnić należy:

Program: Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu zakłada się współfinansowanie działań: rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych; rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury. Operatorem Programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program: Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu zakłada się współfinansowanie działań: organizacja wystaw, spektakli, koncertów, festiwali (w tym filmowych) i innych wydarzeń artystycznych; wspieranie współpracy oraz wymiany artystów w zakresie m.in. sztuk plastycznych, sztuk scenicznych, muzyki, fotografii, filmu i innych; wspieranie współpracy szkół artystycznych i uczelni artystycznych; współpraca ekspertów w dziedzinie nowoczesnych technik konserwatorskich (w tym digitalizacji dóbr kultury); dokumentacji, ochrony, konserwacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zwalczania nielegalnego wywozu i wwozu oraz handlu skarbami kultury, zarządzania dziedzictwem narodowym; współpraca międzyinstytucjonalna instytucji kultury i archiwów.

Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założeń ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Białymstoku ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16

kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypominanie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów.

Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org).

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpn.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Łomża;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze gminy Łomża powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów na terenie gminy.

Formą pomocy finansowej gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych może być system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych).

Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy mogą być stypendia artystyczne przyznawane na rok lub pół roku w dwóch kategoriach: dla młodych twórców i twórców profesjonalnych. W każdej z kategorii, o stypendium mogą ubiegać się osoby działające na rzecz opieki nad zabytkami.

Kolejną bardzo istotną formą wspierania opieki nad zabytkami gminy mogą być organizowane co najmniej dwa razy w roku otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych z dziedziny kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Łomża objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Chojny Młode dz. geod. nr 21	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (armii niemieckiej)	1915 r., budowa 1917 r.	257 z 27.02.1987
2.	Chojny Młode dz. geod. nr 114	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (armii rosyjskiej)	1915 r., budowa 1917 r.	258 z 3.03.1987
3.	Czaplice (Pączkowizna) dz. geod. nr 108 obręb Andrzejki	dwór	1860 r.	A-467 z 30.12.1991
4.	Gać / Sokola Łąka dz. geod. nr 191	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915 r.	246 z 23.02.1987
5.	Konarzyce ul. Szkolna 4 dz. geod. nr 135/1	budynek szkoły	1928 r.	A-506 z 17.11.1993
6.	Pniewo dz. geod. nr 122/2	cmentarz - mogiła zbiorowa z II wojny światowej	1942 r.	A-444 z 30.12.1991
7.	Puchały dz. geod. nr 578	cmentarz grzebalny (stary)	1. połowa XIX w.	360 z 7.04.1988
8.	Puchały dz. geod. nr 479	cmentarz rzymskokatolicki w tym dwie kaplice	przed 1833 r.	359 z 7.04.1988
9.	Puchały dz. geod. nr 479	kaplica cmentarna I	2. ćwierć XIX w.	359 z 7.04.1988 r.
10.	Puchały dz. geod. nr 479	kaplica cmentarna II	1905 r.	359 z 7.04.1988 r.
11.	Sierzputy Młode dz. geod. nr 30	cmentarz wojenny z I wojny światowej	1915 r.	A-526 z 6.12.1994

Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Łomża ujętych w gminnej ewidencji zabytków

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Chojny Młode dz. geod. nr 21	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (armii niemieckiej)	1915 r., budowa 1917 r.	257 z 27.02.1987
2.	Chojny Młode dz. geod. nr 114	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (armii rosyjskiej)	1915 r., budowa 1917 r.	258 z 3.03.1987
3.	Czaplice (Pączkowizna) dz. geod. nr 108 obręb Andrzejki	zespół dworski	XIX w.	---
4.	Czaplice (Pączkowizna) dz. geod. nr 108 obręb Andrzejki	dwór	1860 r.	A-467 z 30.12.1991
5.	Czaplice (Pączkowizna) dz. geod. nr 108 obręb Andrzejki	park dworski	2. połowa XIX w.	---
6.	Gać / Sokola Łąka dz. geod. nr 191	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915 r.	246 z 23.02.1987
7.	Gać / Sokola Łąka dz. geod. nr 345	młyn wodny	około 1910 r.	---
8.	Konarzyce ul. Szkolna 4 dz. geod. nr 135/1	budynek szkoły	1928 r.	A-506 z 17.11.1993
9.	Konarzyce ul. Szkolna dz. geod. nr 135/1	park dworski	XIX w.	---
10.	Nowe Kupiski dz. geod. nr 63	wylewka pod fundament Lekkiego schronu bojowego na ckm tradycyjny dwustronny pozycji łącznikowej "Jednaczewo" odcinka "Łomża"	1939 r.	---

11.	Pniewo dz. geod. nr 122/2	cmentarz - mogiła zbiorowa z II wojny światowej	1942 r.	A-444 z 30.12.1991
12.	Puchały dz. geod. nr 578	cmentarz grzebalny (stary)	1. połowa XIX w.	360 z 7.04.1988
13.	Puchały dz. geod. nr 479	cmentarz rzymskokatolicki	przed 1833 r.	359 z 7.04.1988
14.	Puchały dz. geod. nr 479	kaplica cmentarna I	2. ćwierć XIX w.	359 z 7.04.1988
15.	Puchały dz. geod. nr 479	kaplica cmentarna II	1905 r.	359 z 7.04.1988
16.	Puchały-Milewo dz. geod. nr 709	aleja lipowa	początek XX w.	---
17.	Puchały-Pniewo dz. geod. nr 532/1 i 503	aleja lipowo- kasztanowcowa	początek XX w.	---
18.	Sierzputy Młode dz. geod. nr 30	cmentarz wojenny z I wojny światowej	1915 r.	A-526 z 6.12.1994
19.	Stare Kupiski ul. Dworna 14 dz. geod. nr	dwór murowany	około połowy XIX w.	---
20.	Stare Kupiski wg mapy	pozostałości parku dworskiego	XIX w.	---
21.	Stare Kupiski dz. geod. nr 1045/1	nieukończony lekki schron bojowy na ckm tradycyjny dwustronny pozycji łącznikowej "Jednaczewo" odcinka "Łomża"	1939 r.	---

Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Łomża

L.P. .	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obszarze	Funkcja i chronologia stanowiska
1.	Bacze Suche	39-76	1	12	ślad osadnictwa, epoka kamienia
2.	Bacze Suche	39-76	2	13	ślad osadnictwa, epoka kamienia
3.	Bacze Suche	39-76	3	14	osada, średniowiecze
4.	Boguszyce	38-76	1	1	1/ ślad osadnictwa, neolit / wczesna epoka brązu 2/ osada, epoka brązu, kultura łużycka 3/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 4/ osada, średniowiecze
5.	Boguszyce	38-76	2	2	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu, kultura łużycka 3/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
6.	Boguszyce	38-76	3	3	1/ osada, epoka brązu, kultura łużycka 2/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
7.	Boguszyce	38-76	4	4	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
8.	Boguszyce	38-76	5	5	ślad osadnictwa, średniowiecze
9.	Boguszyce	38-76	6	6	osada, średniowiecze, XIII-XIV w.
10.	Boguszyce	38-76	7	35	wieś, XV-XVI w.
11.	Boguszyce	38-76	8	36	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze

12.	Bronowo [na terenie gminy Łomża]	38-78	43	6	śląd osadnictwa, epoka kamienia
13.	Chojny Młode	37-75	1	1	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
14.	Chojny Młode	37-75	2	2	śląd osadnictwa, nowożytność
15.	Chojny Młode	37-75	3	4	śląd osadnictwa, epoka kamienia
16.	Chojny Młode	37-75	4	21	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
17.	Chojny Młode	37-75	5	22	osada, nowożytność
18.	Chojny Młode	37-75	6	23	osada, nowożytność
19.	Chojny Stare	37-75	1	8	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze 3/ osada, nowożytność
20.	Chojny Stare	37-75	2	9	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada, późne średniowiecze
21.	Chojny Stare	37-75	3	10	śląd osadnictwa, neolit
22.	Chojny Stare	37-75	4	11	1/ osada, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
23.	Chojny Stare	37-75	5	12	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ osada, nowożytność
24.	Czaplice	38-75	1	6	obozowisko, epoka kamienia
25.	Czaplice	38-75	2	7	śląd osadnictwa, epoka kamienia
26.	Dłużniewo	37-76	1	11	śląd osadnictwa, epoka kamienia
27.	Dłużniewo	37-76	2	13	śląd osadnictwa, epoka kamienia

28.	Dłużniewo	37-76	3	14	śląd osadnictwa, epoka kamienia
29.	Dłużniewo	37-76	4	49	śląd osadnictwa, epoka kamienia
30.	Gać	38-78	1	1	śląd osadnictwa, epoka kamienia
31.	Gać	38-78	2	10	1/ obiekt kultowy, epoka kamienia – wczesna epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
32.	Gać	38-78	3	9	śląd osadnictwa, nowożytność
33.	Gać	39-78	4	6	osada, średniowiecze
34.	Gać	39-78	5	7	osada, nowożytność
35.	Gać	39-78	6	8	osada, nowożytność
36.	Giełczyn	38-76	1	24	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
37.	Giełczyn	38-76	2	25	1/ ślad osadnictwa, neolit 2/ cmentarzysko, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 3/ osada, VII-IX w. 4/ osada, XII-XIII w. 5/ wieś, XIV-XX w.
38.	Giełczyn	38-76	3	26	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
39.	Giełczyn	38-76	4	27	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
40.	Giełczyn	38-76	5	28	1/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze

					3/ ślad osadnictwa, nowożytność
41.	Giełczyn	38-76	6	29	1/ osada, późne średniowiecze 2/ osada, nowożytność
42.	Giełczyn	38-76	7	30	1/ ślad osadnictwa, neolit / wczesna epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
43.	Giełczyn	38-76	8	31	ślad osadnictwa, neolit / wczesna epoka brązu
44.	Giełczyn	38-76	9	32	ślad osadnictwa, epoka kamienia
45.	Giełczyn	38-76	10	33	ślad osadnictwa, epoka kamienia
46.	Giełczyn	37-76	11	54	ślad osadnictwa, średniowiecze
47.	Grzymały Szczepankowskie	37-75	1	24	osada, nowożytność
48.	Grzymały Szczepankowskie	37-75	2	25	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ osada, nowożytność
49.	Grzymały Szczepankowskie	37-75	3	26	osada, nowożytność
50.	Grzymały Szczepankowskie	37-75	4	27	osada, nowożytność
51.	Grzymały Szczepankowskie	37-75	5	28	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, nowożytność
52.	Grzymały Szczepankowskie	37-75	6	29	osada, nowożytność
53.	Janowo	37-75	1	30	osada, nowożytność
54.	Janowo	37-75	2	31	ślad osadnictwa, nowożytność
55.	Janowo	37-76	3	29	ślad osadnictwa, średniowiecze
56.	Jarnuty	37-76	1	16	ślad osadnictwa, epoka kamienia

57.	Jednaczewo	36-76	1	1	śląd osadnictwa, średniowiecze
58.	Jednaczewo	36-76	2	2	śląd osadnictwa, epoka kamienia
59.	Jednaczewo	35-76	3	115	osada, średniowiecze
60.	Jednaczewo	35-76	4	116	osada, epoka kamienia
61.	Jednaczewo	35-76	5	117	osada, nowożytność
62.	Jednaczewo	35-76	6	118	śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona
63.	Jednaczewo	35-76	7	119	funkcja i chronologia nieznana [lokalizacja domniemana]
64.	Jednaczewo	35-76	8	120	funkcja i chronologia nieznana [lokalizacja domniemana]
65.	Jednaczewo	35-76	9	121	funkcja i chronologia nieznana [lokalizacja domniemana]
66.	Jednaczewo	35-76	10	122	osada, nowożytność
67.	Jednaczewo	35-76	11	123	osada, nowożytność
68.	Jednaczewo	35-75	12	3	obozowisko, epoka kamienia
69.	Jednaczewo	35-75	13	4	śląd osadnictwa, epoka kamienia
70.	Jednaczewo	36-76	15	20	osada, nowożytność
71.	Kisiołki	38-76	1	34	śląd osadnictwa, XIV-XVI w.
72.	Konarzyce	38-76	1	7	1/ śląd osadnictwa, neolit / wczesna epoka brązu 2/ osada, epoka brązu, kultura łużycka 3/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 4/ osada, średniowiecze 5/ osada, nowożytność
73.	Konarzyce	38-76	2	8	osada, nowożytność

74.	Konarzyce	38-76	3	9	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, nowożytność
75.	Konarzyce	38-76	4	10	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
76.	Konarzyce	38-76	5	11	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
77.	Konarzyce	38-76	6	12	1/ osada, epoka brązu, kultura łużycka 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, nowożytność
78.	Konarzyce	38-76	7	13	1/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
79.	Konarzyce	38-76	8	14	osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
80.	Konarzyce	38-76	9	15	ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
81.	Konarzyce	38-76	10	16	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność

82.	Konarzyce	38-76	11	17	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu, kultura łużycka 2/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
83.	Konarzyce	38-76	12	18	1/ osada, epoka brązu, kultura łużycka 2/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 3/ osada, wczesne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, nowożytność
84.	Konarzyce	38-76	13	19	osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
85.	Konarzyce	38-76	14	20	1/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
86.	Konarzyce	38-76	15	21	1/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze / nowożytność
87.	Konarzyce	38-76	16	22	1/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
88.	Konarzyce	38-76	17	23	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
89.	Konarzyce	38-76	18	37	ślad osadnictwa, XV-XVI w.
90.	Konarzyce	37-76	19	12	ślad osadnictwa, epoka brązu
91.	Konarzyce	37-76	20	15	osada, średniowiecze

92.	Konarzyce	37-76	21	36	osada, wczesna epoka żelaza
93.	Konarzyce	37-76	22	37	osada, pradzieje
94.	Konarzyce	37-76	23	39	osada, średniowiecze
95.	Konarzyce	37-76	24	40	śląd osadnictwa, epoka kamienia
96.	Konarzyce	37-76	25	41	osada, wczesna epoka żelaza
97.	Konarzyce	37-76	26	42	śląd osadnictwa, pradzieje
98.	Konarzyce	37-76	27	44	śląd osadnictwa, epoka kamienia
99.	Koty	38-78	1	3	osada, średniowiecze
100.	Koty	38-78	2	12	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
101.	Koty	38-78	3	13	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
102.	Koty	38-78	4	28	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
103.	Koty	38-78	5	35	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
104.	Koty	38-78	6	36	śląd osadnictwa, epoka brązu – wczesna epoka żelaza
105.	Koty	38-78	7	37	śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
106.	Koty	38-78	8	38	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
107.	Koty	38-78	9	41	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
108.	Koty	39-78	10	35	śląd osadnictwa, epoka kamienia
109.	Koty	39-78	11	36	obozowisko, epoka kamienia
110.	Koty	39-78	12	37	śląd osadnictwa, epoka kamienia
111.	Koty	39-78	13	38	śląd osadnictwa, epoka kamienia
112.	Koty	39-78	14	39	osada, nowożytność
113.	Kupiski Stare	37-75	1	17	osada, nowożytność

114.	Kupiski Stare	37-76	2	3	osada, epoka brązu
115.	Kupiski Stare	37-76	3	32	śląd osadnictwa, epoka kamienia
116.	Kupiski Stare	37-76	4	33	osada, epoka brązu
117.	Kupiski Stare	37-76	5	34	śląd osadnictwa, epoka kamienia
118.	Lutostań	38-78	1	2	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze
119.	Lutostań	38-78	2	26	1/ śląd osadnictwa, epoka brązu 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
120.	Lutostań	38-78	3	27	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia / epoka brązu 2/ osada, wczesne średniowiecze 3/ osada, nowożytność
121.	Lutostań	38-78	4	39	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
122.	Lutostań	38-78	5	40	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
123.	Łochtynowo	37-76	1	43	śląd osadnictwa, epoka kamienia
124.	Milewo	39-78	1	2	śląd osadnictwa, pradzieje
125.	Milewo	39-78	2	3	śląd osadnictwa, epoka kamienia
126.	Milewo	39-78	3	4	obozowisko, epoka kamienia
127.	Milewo	39-78	4	5	śląd osadnictwa, epoka kamienia
128.	Modzele Stare	38-77	1	57	śląd osadnictwa, epoka kamienia
129.	Modzele Stare	39-77	1	4	osada, średniowiecze
130.	Modzele Stare	39-77	2	5	osada, średniowiecze
131.	Modzele Stare	38-77	3	64	punkt osadniczy, średniowiecze
132.	Modzele Stare	38-77	4	65	punkt osadniczy, średniowiecze

133.	Modzele Stare	38-77	5	66	śląd osadnictwa, średniowiecze
134.	Modzele Stare	38-77	6	67	punkt osadniczy, średniowiecze
135.	Modzele Stare	38-77	7	68	śląd osadnictwa, średniowiecze
136.	Modzele-Wypychy	38-77	1	61	śląd osadnictwa, średniowiecze
137.	Modzele-Wypychy	38-77	2	62	śląd osadnictwa, średniowiecze
138.	Modzele-Wypychy	38-77	3	64	punkt osadniczy, średniowiecze
139.	Nowe Kupiski	36-75	1	1	śląd osadnictwa, średniowiecze
140.	Nowe Kupiski	36-75	2	10	grodzisko, średniowiecze
141.	Pniewo	38-77	1	1	śląd osadnictwa, epoka kamienia
142.	Pniewo	38-77	2	2	śląd osadnictwa, epoka kamienia
143.	Pniewo	38-77	3	3	śląd osadnictwa, epoka kamienia
144.	Pniewo	38-77	4	4	śląd osadnictwa, epoka kamienia
145.	Pniewo	38-77	5	5	osada, epoka kamienia
146.	Pniewo	38-77	6	6	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
147.	Pniewo	38-77	7	7	śląd osadnictwa, średniowiecze
148.	Pniewo	38-77	8	8	osada, epoka brązu
149.	Pniewo	38-77	9	9	osada, epoka kamienia
150.	Pniewo	38-77	10	10	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
151.	Pniewo	38-77	11	11	śląd osadnictwa, nowożytność
152.	Pniewo	38-77	12	12	śląd osadniczy, nowożytność
153.	Pniewo	38-77	13	35	śląd osadnictwa, średniowiecze

154.	Pniewo	38-77	14	36	punkt osadniczy, średniowiecze
155.	Pniewo	38-77	15	37	osada, średniowiecze
156.	Pniewo	38-77	16	38	śląd osadnictwa, epoka kamienia
157.	Pniewo	38-77	17	39	śląd osadnictwa, epoka kamienia
158.	Pniewo	38-77	18	40	punkt osadniczy, średniowiecze
159.	Pniewo	38-77	19	41	punkt osadniczy, pradzieje
160.	Pniewo	38-77	20	42	punkt osadniczy, wczesna epoka żelaza
161.	Pniewo	38-77	21	43	punkt osadniczy, epoka kamienia
162.	Pniewo	38-77	22	44	śląd osadnictwa, epoka kamienia
163.	Pniewo	38-77	23	45	śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona
164.	Pniewo	38-77	24	46	śląd osadnictwa, epoka kamienia
165.	Pniewo	38-77	25	47	punkt osadniczy, epoka kamienia
166.	Pniewo	38-77	26	48	funkcja nieznana, chronologia nieznana
167.	Pniewo	38-77	27	58	punkt osadniczy, średniowiecze
168.	Pniewo	38-77	28	59	punkt osadniczy, średniowiecze
169.	Pniewo	38-77	29	60	osada, średniowiecze
170.	Pniewo	38-77	30	70	osada, nowożytność
171.	Pniewo	38-77	31	71	śląd osadnictwa, epoka kamienia
172.	Pniewo	38-77	32	72	śląd osadnictwa, średniowiecze
173.	Pniewo	38-77	33	77	punkt osadniczy, epoka kamienia
174.	Pniewo	38-77	34	78	punkt osadniczy, średniowiecze
175.	Pniewo	38-77	35	79	punkt osadniczy, epoka kamienia

176.	Pniewo	38-77	36	80	punkt osadniczy, średniowiecze
177.	Pniewo	38-77	37	81	punkt osadniczy, epoka kamienia
178.	Pniewo	38-77	38	82	punkt osadniczy, średniowiecze
179.	Pniewo	38-77	39	106	punkt osadniczy, epoka kamienia
180.	Pniewo	38-77	40	107	śląd osadnictwa, epoka kamienia
181.	Pniewo	38-77	41	108	punkt osadniczy, średniowiecze
182.	Pniewo	38-77	42	109	śląd osadnictwa, średniowiecze
183.	Pniewo	38-77	43	110	śląd osadnictwa, epoka kamienia
184.	Pniewo	38-77	44	111	śląd osadnictwa, epoka kamienia
185.	Pniewo	38-77	45	112	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
186.	Pniewo	38-77	46	113	śląd osadnictwa, średniowiecze
187.	Pniewo	38-77	47	114	śląd osadnictwa, średniowiecze
188.	Pniewo	38-77	48	115	śląd osadnictwa, epoka kamienia
189.	Pniewo	38-77	49	119	osada, epoka kamienia
190.	Pniewo	38-77	50	120	osada, epoka kamienia
191.	Pniewo	38-77	51	121	osada, epoka kamienia
192.	Pniewo	38-78	52	29	osada, wczesna epoka żelaza
193.	Pniewo	38-78	53	30	osada, wczesna epoka żelaza
194.	Pniewo	38-78	54	31	śląd osadnictwa, epoka kamienia/epoka brązu
195.	Pniewo	38-78	55	32	1/ śląd osadnictwa, epoka brązu 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze, X-XII w.

					3/ osada, późne średniowiecze- nowożytność
196.	Pniewo	38-78	56	33	osada, epoka kamienia
197.	Pniewo	38-78	57	34	osada, średniowiecze
198.	Podgórze	38-77	1	30	śląd osadnictwa, nowożytność
199.	Podgórze	38-77	2	31	śląd osadnictwa, epoka kamienia
200.	Podgórze	38-77	3	34	śląd osadnictwa, epoka kamienia
201.	Podgórze	38-77	4	49	śląd osadnictwa, średniowiecze
202.	Podgórze	38-77	5	50	punkt osadniczy, średniowiecze
203.	Podgórze	38-77	6	51	śląd osadnictwa, średniowiecze
204.	Podgórze	38-77	7	52	osada, średniowiecze
205.	Podgórze	38-77	8	53	śląd osadnictwa, epoka kamienia
206.	Podgórze	38-77	9	54	punkt osadniczy, średniowiecze
207.	Podgórze	38-77	10	55	śląd osadnictwa, średniowiecze
208.	Podgórze	38-77	11	56	osada, średniowiecze
209.	Pólki-Teklin [na terenie gminy Łomża]	39-77	3	3	osada, epoka brązu
210.	Puchały	39-78	1	1	osada, średniowiecze
211.	Rybno	38-77	1	13	śląd osadnictwa, epoka kamienia
212.	Rybno	38-77	2	14	osada, epoka kamienia
213.	Rybno	38-77	3	15	śląd osadnictwa, epoka kamienia
214.	Rybno	38-77	4	16	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
215.	Rybno	38-77	5	17	śląd osadnictwa, epoka kamienia
216.	Rybno	38-77	6	101	śląd osadnictwa, średniowiecze

217.	Rybno	38-77	7	102	śląd osadnictwa, epoka kamienia
218.	Rybno	38-77	8	103	śląd osadnictwa, epoka kamienia
219.	Siemień Nadrzeczy	38-77	1	18	funkcja nieokreślona, chronologia nieokreślona
220.	Siemień Nadrzeczy	38-77	2	19	obozowisko, epoka kamienia
221.	Siemień Nadrzeczy	38-77	3	20	obozowisko, epoka kamienia
222.	Siemień Nadrzeczy	38-77	4	21	osada, średniowiecze
223.	Siemień Nadrzeczy	38-77	5	22	osada, epoka brązu
224.	Siemień Nadrzeczy	38-77	6	23	śląd osadnictwa, średniowiecze
225.	Siemień Nadrzeczy	38-77	7	24	śląd osadnictwa, epoka kamienia
226.	Siemień Nadrzeczy	38-77	8	25	osada, wczesna epoka żelaza
227.	Siemień Nadrzeczy	38-77	9	26	osada, epoka kamienia
228.	Siemień Nadrzeczy	38-77	10	27	osada, epoka kamienia
229.	Siemień Nadrzeczy	38-77	11	28	śląd osadnictwa, epoka kamienia
230.	Siemień Nadrzeczy	38-77	12	29	osada, wczesna epoka żelaza
231.	Siemień Nadrzeczy	38-77	13	83	śląd osadnictwa, średniowiecze
232.	Siemień Nadrzeczy	38-77	14	84	punkt osadniczy, średniowiecze
233.	Siemień Nadrzeczy	38-77	15	85	osada, wczesna epoka żelaza

234.	Siemień Nadrzecny	38-77	16	86	funkcja nieznana, chronologia nieznana
235.	Siemień Nadrzecny	38-77	17	87	osada, średniowiecze
236.	Siemień Nadrzecny	38-77	18	88	osada, średniowiecze
237.	Siemień Nadrzecny	38-77	19	89	śląd osadnictwa, średniowiecze
238.	Siemień Nadrzecny	38-77	20	90	punkt osadniczy, średniowiecze
239.	Siemień Nadrzecny	38-77	21	91	śląd osadnictwa, epoka kamienia
240.	Siemień Nadrzecny	38-77	22	92	śląd osadnictwa, epoka kamienia
241.	Siemień Nadrzecny	38-77	23	93	śląd osadnictwa, epoka kamienia
242.	Siemień Nadrzecny	38-77	24	94	śląd osadnictwa, epoka kamienia
243.	Siemień Nadrzecny	38-77	25	95	śląd osadnictwa, epoka kamienia
244.	Siemień Nadrzecny	38-77	26	96	śląd osadnictwa, epoka kamienia
245.	Siemień Nadrzecny	38-77	27	97	śląd osadnictwa, epoka kamienia
246.	Siemień Nadrzecny	38-77	28	98	śląd osadnictwa, epoka kamienia
247.	Siemień Nadrzecny	38-77	29	99	śląd osadnictwa, epoka kamienia
248.	Siemień Nadrzecny	38-77	30	100	śląd osadnictwa, epoka kamienia
249.	Siemień Nadrzecny	38-77	31	104	śląd osadnictwa, epoka kamienia
250.	Siemień Nadrzecny	38-77	32	105	osada, epoka kamienia

251.	Siemień Nadrzeczny	37-77	33	37	wieś, średniowiecze
252.	Siemień Nadrzeczny	37-77	34	30	osada, średniowiecze
253.	Siemień Nadrzeczny	37-77	36	38	osada, średniowiecze
254.	Sierzputy Stare	37-75	1	13	śląd osadnictwa, nowożytność
255.	Sierzputy Stare	37-75	2	14	śląd osadnictwa, nowożytność
256.	Sierzputy Stare	37-75	3	15	osada, nowożytność
257.	Sierzputy Stare	37-75	4	16	śląd osadnictwa, nowożytność
258.	Stara Łomża	37-77	1	1	grodzisko Góra Królowej Bony, średniowiecze nr rej. C-87 z 30.03.1967 r.
259.	Stara Łomża	37-77	2	2	wzgórze św. Wawrzyńca nr rej. C-88 z 2.11.1972 r.
260.	Stara Łomża	37-77	2	2	cmentarzysko, średniowiecze
261.	Stara Łomża nad Rzeką	37-76	2	22	śląd osadnictwa, epoka kamienia
262.	Stara Łomża nad Rzeką	37-76	3	23	śląd osadnictwa, późny paleolit - mezolit
263.	Stara Łomża nad Rzeką	37-76	4	26	śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
264.	Stara Łomża nad Rzeką	37-76	5	27	śląd osadnictwa, epoka kamienia
265.	Stara Łomża nad Rzeką	37-76	6	28	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
266.	Stara Łomża przy Szosie	37-76	2	17	śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza

267.	Stara Łomża przy Szosie	37-77	3	4	osada, średniowiecze
268.	Stara Łomża przy Szosie	37-76	3	18	śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
269.	Stara Łomża przy Szosie	37-76	4	19	śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
270.	Stara Łomża przy Szosie	37-77	4	5	osada, średniowiecze
271.	Stara Łomża przy Szosie	37-76	5	20	1/ śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, późne średniowiecze-nowożytność
272.	Stara Łomża przy Szosie	37-76	6	21	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka żelaza
273.	Stara Łomża przy Szosie	37-76	8	58	osada, nowożytność
274.	Wyrzyki Stare	38-77	1	73	punkt osadniczy, średniowiecze
275.	Wyrzyki Stare	38-77	2	74	osada, średniowiecze
276.	Wyrzyki Stare	38-77	3	75	punkt osadniczy, epoka kamienia
277.	Wyrzyki Stare	38-77	4	76	punkt osadniczy, epoka kamienia